

Anmeldelser

Inge Jessen:

Folkeeventyrets univers 1

ISBN 87-7794-296-5. 119 sider.

Folkeeventyrets univers 2. Lærerens bog

ISBN 87-7794-297-3. 119 sider. OP-forlag
Aps, Gesten u.å. (1995).

Første del indledes med et kort afsnit med sagn og beretninger om væsener fra tidligere tiders folketro, såsom nisser, ellefolk, lygtemænd, havfolk, helhest, kirkelam, varulve osv. Derefter følger et større udvalg af forskellige eventyrtyper hentet fra ældre og nyere udgivelser. De er genfortalt af Inge Jessen, hvad tidligere udgivere egentlig også har gjort. Udvalget indeholder eventyrtyper ikke blot fra Danmark, også Grimm, Asbjørnsen og Moe er repræsenteret. Det er beregnet for elever fra 7.-9. klasse og har sammen med de tilhørende opgaver været afprøvet på to skoler.

Anden del er en lærervejledning med forslag til opgaver af litterær og kulturhistorisk art. Der fortælles yderligere om folkeeventyrets historie og dets mundtlige og litterære overlevering. Der gøres ligeledes rede for dets temaer, formsprog og dets karakteristiske episke træk. Også de feudale træk i eventyrene med deres sociale hierarki af konger, riddere, herremænd, bønder, karle og tjenestepiger påpeges. Det psykologiske syn på eventyr og den betydning, de kan have for børn, omtales med henvisning til psykologer som Freud, Jung og Bettelheim. Fatalismen, der spores i mange eventyr, ser udgiveren i sammenhæng med astrologien, som vurderes ret neutralt og nøgternt i en historisk redegørelse. Mere problematisk virker en astrologisk oversigt med stikord til de forskellige stjernetegn med disses positive og negative psykologiske aspekter, udarbejdet af en professionel astrolog. Denne oversigt har man tilmed lov til at fotokopiere uden afgift til Copy-Dan! Astrologien kunne man efter min mening bedre behandle som en form for moderne folketro,

men forhåbentlig kan emnet give anledning til ivrige debatter mellem eleverne.

For øvrigt er afsnittet om folketroen med dens beretninger og sagn det svageste i udvalget, hvad udgiveren nok selv har følt, idet det foreslås, at disse tekster udelades i hvert fald på 9. klassetrin, da de – som det siges – kan virke »barnlige«.

Reelt var det kun en begrænset del af befolkningen i forrige århundrede, som troede på de omtalte skikkelser og væsener, hvad der ikke forhindrede, at historierne om dem kunne være spændende at lytte til. Det samme gælder i høj grad også eventyrene, som ikke bare hører fortiden til. Rundt om i landet er der hver dag børn, som efter at de i skolen har beskæftiget sig med eventyr, mere eller mindre inspireret selv skriver eventyr. Mere fremmed er det nok selv at fortælle eventyr, og selv om det foreslås som øvelse i en af de faser, som vejledningen omtaler, så kunne man nok ønske dette meget vigtige træk ved genren stærkere fremhævet i arbejdet med denne ældgamle genre, som stadig har sin fascination også uden for børnenes rækker.

Erik Kaas Nielsen

Else Marie Kofod:

Politikens Bryllupsbog

København, Politikens forlag, 1996. 160 sider. Indb. ISBN 87-567-5646-1. Kr. 169,-.

Den foreliggende bog er tænkt som en slags køreplan for folk, der går i giftetanker. Hvordan klare alle de ting, der melder sig i en sådan situation? Det gøres i bogen ved at berette om de skikke, traditioner og ritualer, der knytter sig til begivenheden i dagens Danmark, så kan man selv plukke deraf, hvad man vil. Men Bryllupsbogen har ikke blot et praktisk sigte. Den vil også fortælle historie. Det sker bogen igennem i dens enkelte afsnit, hvor de historiske oplysninger er anbragt i bokse under benævnelser: »Kulturhistorisk baggrund«. Yder-

ligere findes der et selvstændigt afsnit, der udelukkende behandler ægteskabets kulturhistorie.

På den måde får man sammenvævet fortid og nutid under det kompetente førerskab af Else Marie Kofod, der kan trække på det rige materiale fra sin arbejdsplads i Dansk Folkemindesamling.

Beskrivelsen strækker sig fra frieri over forlovelse, vielse, bryllupsfest til de senere festdage i en bestemt afstand fra selve brylluppet. Det er sådanne festdage som kobberbryllup, sølv- og guldbryllup, men for dem, der ikke har nok i de nævnte, findes en liste over dage fra 1 år opefter med de respektive benævnelser. Der findes andre nyttige lister som planter som symboler og blomsternes og ædelstenenes sprog. Men nyttigere er nok sådanne afsnit som huskeliste forud for brylluppet, og det lange afsnit om regler og bestemmelser som betingelse for ægteskabets indgåelse (5 sider) og afsnittet om lovgivningen vedr. ægteskabets retsvirkninger og om separation og skilsmisse (ialt 14 sider).

Er man ikke blot i bebov for tips ved og om brylluppet, men bliver grebet af lyst til at vide mere, er der hjælp at hente i en omfattende litteraturliste. Et flersidet register gør det let at finde frem til snart sagt alle sider af emnet.

Holger Rasmussen

Byhornet, 25. årg. nr. 1-2 1996

Ballerup Historiske Forening. ISSS 10105-6433.

Dette dobbeltnummer af Byhornet er en publiceret udgave af noget af det baggrundsmateriale, der lå til grund for det Kulturby 96-støttede udstillingsprojekt: »Rejse mod lys og luft«, et samarbejde mellem nogle arkiver og museer i Københavns amt, der i 6 plancheudstillinger fortalte om følgende kommuners udvikling: Søllerød, Hvidovre, Herlev, Værløse, Ballerup og Høje Tåstrup (udstillingsrækkefølgen).

Byhornet består af 8 forskellige småartikler. Den første er en udmærket gennemgang af Ballerup kommunes udvikling fra stationsby til forstad. Først gives en

beskrivelse af stationsbyen Ballerup, dens fysiske fremtrædelsesform, der i dag er så godt som udraderet, samt dens økonomiske fundament, der betegnes som »nichepræget« forstået på den måde, at de fleste af beboerne levede af en kombination af flere erhverv. F.eks. supplerede mange indtægten med havebrug og husflid, barbereren havde samtidig telefoncentral og stationsforstanderen »solgte lort i spandervis«. Kun få var lønmodtagere, og disse, der hver dag tog til København, blev draget som »lidt finere«.

Indtil 1933 regerede Venstre i sognerådet, men fra da af kom Socialdemokraterne til, og de har bevaret magten i kommunen. Stationsbyen omtales som meget klassedelte. De forskellige foreninger frekventeredes af forskellige socialgrupper, så man var sikker på at træffe de »rigtige« mennesker. Klasserne bestod af bønder, småborgerskab, borgerskab og arbejdere, der havde hver deres foreninger at mødes i.

Da S-toget kom til Ballerup i 1949 begyndte en ny tid. Boligblokke og parcelhuse skød op og kommunen fik vokseværk. Fra 6000 indbyggere steg tilflytningen især i 60'erne, så der i 1972 boede 52.000 i Ballerup. Som i de andre københavnske forstæder i efterkrigstiden fik området socialt boligbyggeri, hvor ikke blot arbejdere fra København flyttede ind, men også de mange unge, der »immigrede« fra Jylland. Forstadens kvarterdannelse bliver en følge, med en opdeling i »finere« kvarterer, bl. a. villaområderne ved Hareskovby, og industri- og arbejderbebyggelser syd for S-banen. Væksten i 60-erne faldt sammen med de antiautoritære bevægelser, og ifølge udstillingens titel »Ballerup – hippiernes forstad« skulle det være unge med »venstreorienteret« holdning, som slog sig ned her, men den historie beretter Byhornet desværre ikke noget om. Kun om beboernes krav om medindflydelse og foreningsdannelsen, hvor de nye boligforeninger dannede grundlag for nyt socialt samvær.

Artiklen slutter med en kritik af byplanlægningen, der først nedrev den gamle stationsby, og nu med de nye bebyggelser forsøger at »genskabe den bysammenhæng som vi mangler«.

Flere af de følgende artikler er interviews

indsamlet i forbindelse med forarbejdet til udstillingen. Og hvilke interviews. Nogle steder må man krumme tæer. Interview er et fornemt indsamlings- og metoderedskab, men det kræver disciplin og forberedelse. Man skal forberede sig så godt, at man næsten kan svare på spørgsmålene selv, og fremfor alt gå frem efter en planlagt og nøje analyseret spørgeliste. Det fremgår tydeligt, at interviewerne er overordentligt dårligt forberedt f. eks. bemærkninger som »Vi har ikke set os godt for, vi troede det var rækkehuse altsammen, hvor ligger de etagehuse«, der er mange af den slags. Det burde have været redaktionens pligt at redigere og skære fra, men principielt må man sige, at grundmateriale ikke bør publiceres, det er jo gennem analyse og bearbejdning af interviewmaterialet at »historien« kan fortælles. Man kan så belyse gennem nogle gode »klip« fra materialet, disse skal til gengæld også være oplysende.

En artikel gennemgår kollektivbebyggelsen Grantofte, en udmærket gennemgang, der dog let bliver en opsummering af facts, procenter og tal. Men man får også en beskrivelse af beboernes forskellige aktiviteter og projekter.

Et afsnit om skolen i Randersgade, som en af meddelejerne kom fra, samt om Grantofteskolen er problematisk. Er den typisk for de nye skoler i Ballerup? Var alle skolerne »besat« af progressive venstreorienterede lærere? Man ville godt have hørt om skolen set i relation til andre af kommunens skoler.

Til slut følger 3 interviews med nogle af de »gamle landboere«. Her burde materialet også være redigeret noget mere, så der ikke var de mange gentagelser af de samme oplysninger. Desuden kan man undre sig over valget af meddelere, især interviewet med de to personer, der boede i udkanten af Ballerup mellem 1947-67, men ikke bidrager meget til belysningen af forstadens historie. Er de valgt, fordi de er kustoder på museet?

Bogen indeholder mange lokalhistorisk interessante oplysninger, men niveauerne for artiklerne er endog meget uensartet. Og man sidder stadig tilbage med spørgsmålet: Hvor blev hippierne af?

Ena Hvidberg

Hanne Mikkelsen:

Kalkmalerierne i Birkerød Kirke

59 sider, ill. Udgivet af Birkerød Lokalhistoriske Forening. ISBN 87-87087-38-3. Kr. 160,-.

Birkerød kirkes tidligt gotiske kalkmalerier er emnet for en lille bog af Hanne Mikkelsen udgivet af Birkerød Lokalhistoriske Forening. Kirkens kalkmalerier har lige siden afdækningen i 1911 været genstand for beundring og nogen undren. Det sidste gælder især billedet af krigselefanten med trompetsnabelen og svinet, der mødes foran egen, som bøjer sig og drysser olden ned til svinet. Fra tårnet på elefantens ryg afskyder en bueskytte en pil mod svinet. En gyldig tolkning af billedet er endnu ikke nået; men svinet er utrolig flot og stritbørstet malet.

Hanne Mikkelsen refererer og diskuterer de fremkomne tolkninger af billedet og har i det hele taget skrevet en grundig indføring i billedernes sprog og historie, faktisk en hel lille indføring i middelalderens billedverden, krydret med velvalgt litteratur fra tiden. Det er en smuk bog, instruktiv, med fine reproduktioner.

Eske K. Mathiesen

Svend Aage Sandahl:

En Gademusikants Dagbog

167 sider. Tommerup, Forlaget Akacia. 1996. ISBN 87-7847-009-9. Kr. 158,-.

Der er ikke skrevet ret meget om danske gade- og gårdmusikanter, så derfor hilser jeg Svend Aage Sandahls bog: En Gademusikants Dagbog velkommen. Jeg vil dele anmeldelsen i to afsnit. Først lidt teknisk om bogen og siden indholdet.

Forfatteren kan jo ikke lastes for, at forlaget har forsømt at læse sidstekorrektur på manuskriptet inden trykkeriet gik i gang med produktionen. Resultatet er desværre blevet en række skæmmende fejl i teksten. Så har bogbinderiet skåret så meget af sidernes bagkant, at man næsten får krampe i hænderne, hvis man forsøger at holde bogen normalt. Jeg gav irriteret op og bukkede den helt om som en avis, og det tog den faktisk ingen skade af; men det giver altsammen negative vibrationer.

Det er vigtigt for mig, at en ret serveres smukt og delikat.

Så til det egentlige: Forfatteren er en god fortæller, og han har en letflydende pen. Han fortæller i et friskt talesprog løst og fast om sin tilværelse i en periode på en to-tre år på grundlag af en stak løse noter og huskesedler, som han forgæves søgte at holde rede på. En del forsvandt under en flytning.

Jeg har fulgt projektet på afstand i et par år, men ikke blandet mig. Efter bogens fremkomst har vi haft nærmere kontakt, og forfatteren fortæller, at han beskriver forholdene sidst i 60'erne (Dagbog I), og i resten af bogen (Dagbog II) her i halvfems-erne. Det burde naturligvis stå i bogen, men forfatteren har tydeligt skrevet for et bredt publikum, som vistnok ikke tager den slags petitesser så nøje.

Bogen er underholdende. Vi får desværre ikke så meget at vide om musikken, hvornår han lærte at spille, hvordan han kom igang og hvordan han gled ud som gademusikant – og hvorfor. Det kommer i fortsættelsen, siger han, og manuskriptet ligger næsten færdigt. Han spiller en del fransk musette-musik på harmonikaen, og det kan publikum lide. Men i øvrig kan han spille alt muligt, som folk beder ham om. Skal det være fint, kan han også spille violin. Som regel placerer han sig uden for en restauration, og tit beder værten ham indenfor, så han kan underholde gæsterne. Det giver et par håndører, et måltid mad og lidt drikkepenge.

Vi følger i første afsnit musikanten rundt i Danmark, – ja, i hele Norden, i følge med en gut, en tryllekunstner, som også kan servere på restaurationer; han hedder Rodin. Disse kombinationer passer meget fint sammen. I hvert fald går de sjældent sultne i seng, selv om det mange gange kan knibe med at få en rigtig seng at sove i. Men de klarer sig! Og de oplever mange små episoder, der ikke gør musikertilværelsen til et rutinejob.

Bogen giver et førstehåndsindtryk af miljøet omkring gademusikantens hverdag her sidst i århundredet, hvor de allerfleste (vist alle) har et økonomisk sikkerhedsnet spændt ud under sig. For ingen kan leve af at være gademusikant på heltid.

Rottekonen Cibrino, vor sidste ægte

gadegøgler, som selv er omtalt i bogen, har også læst den. Han siger: Bogen giver en udmærket beskrivelse af gademusikanternes tilværelse, – og mere lover bogens titel jo heller ikke.

Anders Enevig

**Anne Majken Snerup Rud:
Espergærdeliv. Øresundsbyen
Espergærde – et led i en større helhed**
Helsingør Kommunes Museer 1996. 46 sider, 28 illustrationer. ISBN 87-89120-30-2. Kr. 30,-.

I 1993 fik Helsingør Kommunes Museer støtte fra Statens Museumsnævn til at iværksætte en nutidsundersøgelse af Espergærdeområdet. Undersøgelsen var en fortsættelse af forsøgsprojektet »Et døgn i Helsingør« fra 1989. I alt 1000 spørgeskemaer udarbejdet i samarbejde med Greve Museum, der foretog en lignende undersøgelse, blev udsendt efter statistisk tilfældighed til beboere i Espergærde, og af disse vendte 200 besvarelser tilbage. Denne lille publikation er en offentliggørelse af den mere tekniske rapportering til SMN omskrevet til brug for kommunens beboere. Publikationen har dog interesse også udenfor kommunens grænser som et eksempel på livet i en af de nordlige forstadsområder i Københavns omegn.

Espergærde, der i dag rummer en befolkning på 10.000 indbyggere, var oprindeligt et lille fiskerleje, og som det skete mange andre steder langs kysten nord for København, blev det i slutningen af forrige århundrede frekventeret af velhavende borgere, der yndede det pitoreske fiskerliv. Fra at være et område med store sommervillaer er Espergærde fra 1960'erne og til i dag blevet Helsingør kommunes næststørste, sammenhængende beboelsesområde, hvis beboere er pendlere, dvs. har deres arbejde udenfor lokalområdet.

Forfatteren, museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud, beskriver Espergærdens fysiske udvikling og de spor udviklingen har sat i landskabet: de gamle fiskerhuse, de store sommervillaer, nyere helårs villabebyggelser, etagehuse og et center. Også her har begrundelsen for at flytte ud på de bare marker været ønsket om at få hus med egen grund. Men var Espergær-

de nu blevet en forstad til Helsingør, eller en forstad til København? Både og: af beboerne arbejder 40% i Helsingør og 40% i København, de resterende andre steder.

Et af Espergærdes første betonbyggerier var »Den hvide by«, der både omfattede etagehuse, kædehuse og et center, opført på flad mark i 1962-63. Om denne bebyggelse fortælles en beretning, der minder om andre af de store nye udflytningsboligområder fra 1960'erne. Der blev taget mange initiativer fra beboernes side til »trivsel i Espergærde« med »komme-hinden-ved«-arrangementer for at modvirke tilflytternes isolation.

Som i flere af de københavnske landsogne med forstadsbebyggelser skete kommunesammenlægningen heller ikke helt smertefrit i dette område, idet Tikøb kommune, hvori Espergærde lå, ønskede at forblive selvstændig kommune, mens Helsingør ønskede en sammenlægning bl. a. af økonomiske årsager.

Efter beskrivelsen af Espergærdes udvikling frem til nutiden følger så en redegørelse for dagliglivet i Espergærde, baseret på resultaterne af spørgeskemaundersøgelsen samt opfølgende interviews. Anne Majken Snerup Rud fortæller levende om døgnrytmen i Espergærde, om beboernes fritidsliv og foreningsengagement, hvordan beboerne orienterer sig gennem pressen, hvor de handler og om gæstebud.

Men adskiller Espergærde sig da fra andre forstadsområder? Nej, vel ikke egentlig. Undersøgelsen peger på, at der er flere forskellige måder at bruge lokalområdet på, 3 mønstre, som også var at finde i det materiale, som Greve Museum fik tilbage. Espergærde fungerer for nogle af beboerne som en slags hjemstavn, for andre er det et smukt udgangspunkt for et liv, der strækker sig ud over hele regionen, mens den tredje måde at forholde sig til boområdet på er, at det er det sted, hvor deres hjem findes.

Menneskene har på denne måde forskellige forventninger til bostedets funktion og tilbud, hvilket også får betydning for de krav, de stiller til deres bokommune, og hvor meget man engagerer sig lokalt.

Anne Majken Snerup Rud slår til lyd for,

at man i moderne byforskning tager de mentale faktorer ind i undersøgelser, idet man ellers kan få vanskeligt ved at forstå de sammenhænge, som beboerne handler ud fra.

Noteapparatet med henvisninger til det mere teoretiske stof er anbragt til slut. Den lille publikation om Espergærde er spændende læsning om et stykke Danmark med mennesker, som vi kan finde overalt.

Ena Hvidberg

Mikael Rothstein (red.):

Liv og virkelighed.

Vilhelm Grønbechs »Primitiv religion«

Med bidrag af Erik Reenberg Sand og Tove Tybjerg. København, Hans Reitzels Forlag. 167 sider. ISBN 87-412-2940-1. Kr. 178,-.

Man bliver lidt forvirret, når man står med denne publikation i hånden. Min første tanke var, at vi her har at gøre med en genudgivelse af Vilhelm Grønbechs lille klassiker »Primitiv religion«, udsendt som første bind af en serie med fællestitlen »Liv og virkelighed«, redigeret af Mikael Rothstein. Men det holder ikke stik. Bogen synes at være en éngangsforeteelse, hvis kærne er Grønbechs arbejde fra 1915 (i originalversionen; det blev nemlig siden genanvendt i forskellige versioner og sammenhænge, sidst som afsnit i »Illustreret religionshistorie« fra 1968). Men Grønbechs arbejde er indrammet af en indledning af Mikael Rothstein og to »opfølgende kapitler« af Erik Reenberg Sand (om Grønbechs syn på primitiv religion) og Tove Tybjerg (om »Primitiv religion« set på baggrund af samtidens religionshistoriske forskning). Det hele er serveret under titlen »Liv og virkelighed«, som spiller på nogle Grønbech'ske kærneord.

Denne indpakning var sikkert ikke nødvendig for at få produktet afsat, for interessen for Grønbech er voksende i disse år. Og ideen om at genudgive det lille skrift fra 1915 er helt oplagt. Dels står det centralt i en forskningshistorisk sammenhæng, dels har det i forbavsende grad bevaret sin friskhed og tildels også sin aktualitet.

Når denne publikation gøres til gen-

stand for omtale i »Folk og Kultur«, så skyldes det, at »Primitiv religion« rækker langt ud over religionshistorien og har interesse for kulturforskere i bred almindelighed. Det var nemlig i dette lille skrift, at Grønbech tidligst og tydeligst formulerede sit videnskabsteoretiske ståsted og den civilisationskritiske holdning, som han bevarede gennem resten af forfatterskabet.

Skriftet indledes med en bredside mod evolutionsteorien, som i 1915 endnu spillede en helt dominerende rolle i kulturforskningen: »For dette syn ligger menneskehedens udvikling i én sluttet, nogenlunde lige linje, hvis punkter må passeres af ethvert folk, der vil kæmpe sig opad til virkelig kultur«, hedder det bl. a. Grønbech vender sig samtidig mod det, man kunne kalde »elementforskningen« og navnlig mod dens brug af »levn« eller »survivals«, der står »som gravmæler over svundne religionssystemer«.

Over for sådanne opfattelser stiller han et holistisk kulturbegreb. »Det gælder om«, siger Grønbech, »at erkende hver kultur og religion som et hele, der har absolut værdi i sig selv«. I denne formulering fornemmer man tydeligt den inspiration fra Herder, som han ofte og gerne vedkendte sig. Endnu et centralt citat fra side 57 i bogen vil kunne give et indtryk af den sproglige friskhed og idémæssige aktualitet: »Vi skaber sammenhæng inden for dette kaos ved at lægge til og trække fra, ved at fremhæve det vigtige og ignorere det undværlige, ved at adskille, hvad naturen præsenterer samlet, og forene elementer som aldrig umiddelbart mødes. Dette ordnende arbejde er den første livsbetingelse for mennesket, først derigennem skabes de isolerede fakta om til brugbare realiteter – til *virkelighed*«. Klarere kan det vel egentlig ikke udtrykkes, hvad der er essensen i det etnologiske kulturbegreb?

Bjarne Stoklund

Peter Dragsbo og Harriet Merete Hansen: **Middelfart – fra Færgesby til Broby** Middelfarts historie 1200-1940. Odense Universitetsforlag, 1996. 312 sider, ill. ISBN 87-7838-200-9. Kr. 250,-.

Bogen er den første samlede fremstilling af byens historie fra middelalderen til 2. verdenskrig – skrevet på grundlag af en rig lokallitteratur og en lang række hidtil uudnyttede kilder, som har gjort det muligt at komme tæt på såvel mennesker som huse, gennem tre tværsnit omkring 1670, 1800 og 1900.

Bogen er udgivet i anledning af byens 500 års jubilæum og skrevet af de to museumsinspektører ved Middelfart Museum og Byarkiv, og er både letlæst og velillustreret, ikke alene med fotografier og gengivelser af arkivalier, men også med Peter Dragsbos egne rekonstruktionstegninger af gader og huse.

Det karakteristiske og specielle ved Middelfart er, at den udover at være en oplands- og handelsby også har været en af rigets vigtigste færgebyer – indtil jernbanen i 1865 af militære grunde blev lagt til Strib (med direkte forbindelse ind bag Fredericias vold). Senere blev den reddet af Lillebæltsbro-byggeriet og industrialiseringen.

Specielt til børn har Dragsbo skrevet og tegnet »Alfred Egerens Saga«, som omtales i bognotitserne.

George Nellemann

Palle R. Brandt : Terperi – Tavler og Tæv

Noget om degne, lærere, skolekridt, disciple, hørere og spanskrør. Nykøbing F., Kulturmindeforeningen og Museet Falsters Minder, 1996. 56 sider, ill. Kr. 100,-.

Siden 1982 har Kulturmindeforeningen og Falsters Minder ved juletid udsendt en bog til deres venner og forbindelser – alle skrevet af Palle R. Brandt, som selv betegner dem som »genfortællinger om livet i de gode gamle dage«. Denne gang gælder det, som man nok kan forstå af titlen, skolerne. Det er den danske skolehistorie det gælder, men med eksempler hentet fra Lolland-Falster og især Nykøbing.

Nykøbing er ikke et dårligt sted fortælle skolehistorie fra, for byen har haft stort set alle slags skoler, fra latinskolen, der tidligst omtales fra 1498 over pogeskoler og pigeskoler, borgerskoler, kommuneskoler til privat realskole og katolsk nonneskole på børneskoleområdet og teknisk skole og handelsskole for de lidt ældre.

Udover selve skolehistorien, som med inddragelse af hele Lolland-Falster også omfatter rytterskolerne og »de reventlow-ske skoler«, beskrives livet i skolerne gennem talrige citater fra erindringsværker, som udover de lokalt kendte også er skrevet af Peter Freuchen og Kaj Munk.

Bogen er i begyndelsen lidt svær at finde rundt i, dels fordi der ikke er nogen indholdsfortegnelse, dels fordi kapiteloverskrifterne er mere smarte end oplysende. Men når man har opdaget, at katedralskolen beskrives over mange kapitler bliver det lettere. At den fylder så meget skyldes naturligvis dens alder, og at netop denne skoletype efterlader sig mere stof end en landsbyskole.

George Nellemann

Vivian Etting: Margrete den Første.

En regent og hendes samtid.

København, Gyldendal, 1997. 296 sider, ill. ISBN 87-00-28244-8. Kr. 228,-.

Vivian Etings bog om Margrete den Første er, som den foreligger her, en revideret og ajourført 2. udgave af den bog, som kom i 1986. Den er mere beskeden i sit udstyr for at gøre den billigere og mere udbredt, men stadig gennemillustreret i både farve og sort-hvidt og med dejlig mange kort, så man kan se hvor det sker.

Det er da også en illustrationsmæssigt dejlig periode, der behandles, for både arkitektur og kunst er bevaret i rigt mål – og ikke mindst kalkmalerierne er gode illustrationer til teksten (og gengivet efter fine fotografier af Peter Pentz). Malerierne fra Birkerød kirke er bl.a. anvendt, og en nyudkommet bog om disse er anmeldt andetsteds i denne årgang af Folk og Kultur. Men man kunne engang imellem ønske sig sidehenvisninger til illustrationerne, især når de er mere end 100 sider væk, fordi der har været brug for dem i flere sammenhænge.

I en tid, hvor man stopfodres med Margrete den Første og Valdemar Atterdag som samlere af Danmark og Norden, er det velgørende i denne bog også at få noget at vide om middelalderens verdensbillede (man vidste udmærket, at jorden er

rund, det blev bare glemt senere) og livsanskuelse og dagligliv.

Helgendyrkelsen var på sit højeste, og af disse formidlere af folks bønner til gud, var de mest populære her i landet Skt. Laurentius og Nikolaj, beskyttere mod henholdsvis ildsvåde og skibbrud. Vi har stadig 65 St. Laurentius og 91 St. Nikolajkirker. Kun Jomfru Maria kommer op på de samme højder (Frue Kirke'r).

En god ide er det at skrive om helgenlegender med et referat af legenden om Den hellige Christoffer som illustration, om den høviske ridderroman med hovedtrækene af Tristan og Isolde og med udpluk af Canterbury Tales som et uhøvisk eksempel på middelalderlitteratur fra koldere himmelstrøg. Vi har ikke noget tilsvarende bevaret fra nordisk højmiddelalder, og det aftrykte eksempel fra et kirkespil er også hentet fra England: det er scenen hvor Kristus står udenfor Helvedes Port.

De første 200 sider er den politiske historie – derefter kommer 60 om middelalderens samfund – og til sidst er der udførlige noter til hver enkelt afsnit, kildefortegnelse og et navnerregister.

Jeg læste bogen med stor fornøjelse.

George Nellemann

Thorkild Høy og Jørgen Dahl: Danmarks Søer. Søerne i Frederiksborg Amt

Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1996. 196 sider, rigt ill. ISBN 87-7717-097-0. Kr. 388,-.

Fjerde bind af værket om Danmarks Søer beskæftiger sig med mange af de kendte søer i Nordsjælland, og ikke bare de store, som Esrum sø og Arresø, men også de helt små som f.eks. de tre i Rude skov. Sidstnævnte har, som mange af de nordsjællandske søer været ejet af kongen og benyttet til fiskeavl – et emne, som i dette bind har fået sit eget kapitel: »Det kongelige Kulturfiskeri«.

De ialt 22 søer beskrives ud fra geografiske, kulturhistoriske og miljømæssige synsvinkler af Thorkild Høy, som er geograf og landinspektør og altså den, som står bag det kartografiske arbejde.

Statsbiolog Jørgen Dahl, tidligere leder af Ferskvandsfiskerilaboratoriet, skriver

om fiskebestandene og fiskeriet, såvel som det er idag som det var før i tiden, men også om flora og fauna omkring søerne.

Bogen er rigt illustreret med forfatterens flotte farvebilleder – og med gengivelse af gamle kort. De tager sig altid godt ud.

George Nellemann

**Alfred Larsen – Peter Riismøller –
Mogens Schlüter:**

Danske Glas 1825-1925

København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1996. 476 sider, rigt ill. ISBN 87-17-06639-5. Kr. 468,-.

Første udgave af denne glassamlernes bibel og museernes uundværlige opslagsbog kom i 1963. Denne, som er den fjerde udgave, er af museumsinspektør Jan Kock ajourført med den seneste viden om bl. a. Aarhus Glasværk og Flensborg Glasværk før 1864, og der er tilføjet et helt nyt afsnit om de danske glasværkers omfattende lampeproduktion.

Illustrationsmaterialet er udvidet med nye farveoptagelser, og også som noget nyt bringes der fotografier fra en række arbejdssituationer på værkerne.

Da der siden 3. udgaven fra 1979 er kommet værk fra Mogens Schlüters hånd om flasker, er dette afsnit udgået i denne udgave som overflødig.

George Nellemann

**Birte Hjorth, Dirch Jansen,
Lisbeth Møller: Amagerdragterne –
deres historie og brug**

Dragør Kommune 1996. 151 s., ill. ISBN 87-89571-18-5. Kr. 198,-.

Et jubilæumsår skal fejres, og det blev det i 1996, med udgivelsen af en bog i anledning af 475 året for de første hollandske familier, der indvandrede til Amager. De blev indkaldt af Christian II og skulle lære danskerne at dyrke grøntsager og forsyne slottet og byen København med friske grøntsager. I 1521 fik disse hollænderfamilier udstedt deres privilegier. Det gjorde dem bedre stillet rent økonomisk, og deres

traditioner som de havde med fra Holland beholdt de, samtidig hen ad vejen omformede de deres skikke og traditioner efter deres helt eget kulturmønster. De blev noget særligt. Det har altid været spændende at skrive og læse om de fremmede hollændere, der kom til øen Amager. Især har amagerhollændernes dragtskikke været mangfoldige og interessante.

Dragør Kommune har medvirket til at tre forfattere har kunnet udgive en håndbog, en vejledning i amagerdragternes brug og sammensætning.

Bogen er fyldt med illustrationer, 114 i farver og 95 sort/hvide. Foruden gengivelser af gamle stik og malerier af kendte kunstnere, ældre som yngre f.eks. Jens Juel, C.V. Eckersberg, J. Reiter, Jul. Exner og Poul Fischer, er der gamle fotos samt nyoptagelser i både sort/hvid og farver af de gamle dragter og dragtdele. Farvefotografierne viser nutidens mennesker iklædt de gamle dragter og forestiller de forskellige dragtsituationer, som passer i amagerdragternes rette brug og sammensætning. Fotografierne viser mange detaljer, blandt andet opsætningen af det kunstfærdige hovedtøj fra inderst til yderst. De hele dragter ses både fra front og ryg samtidig, idet personerne står i et hjørne, hvor den ene væg er et spejl fra gulv til loft.

Forfatterne har naturligvis skævet til tidligere udgivne bøger om amagerdragter. Ikke mindst Elna Mygdals bog fra 1932, men har også gjort et grundigt forarbejde fra skifter og kirkebøger. Hvor der har været tvivl, har forfatterne klogelig ikke gættet sig frem.

De første sider i bogen omhandler amagerhollænderne og deres privilegier samt den tidligste dragtskik. Dragtskikken går dog ikke længere tilbage end midten af 1700-årene. Perioden har kun sporadiske kilder. I 1800-årene er oplysningerne lettere tilgængelige.

Den sidste halvdel omhandler amagerdragterne i 1800-tallet – deres sammensætning og brug hen til de nye moder. Dragterne er gennemgået detaljeret med en god oversigt og hvor amagerhollændernes egne benævnelser er brugt. Der er gjort rede for de mange forskellige måder, dragterne skulle bæres i de forskellige

perioder og ved specielle lejligheder. En vigtig ting var, at dragten sad perfekt og passede i den sociale sammenhæng. Også dragterne udenfor Hollænderbyen nemlig danskebyernes dragter er illustreret, helt frem til den sidste, der blev båret af en gammel kone i 1950-erne. Spædbørns- og børnedragterne er ikke glemt. Det spæde barn var fra fødslen næsten klædt som de voksne eller i hvert fald var under de samme regler. Drengebørn måtte lide den tort, at gå med »skørt« her mener forfatterne sikkert klokke, en slags kjole uden ærmer, som drengebørn gik med til de blev renlige. Der var forskel på pige- og drengehætter, det ses at hovedtøjet har været ligeså indviklet som de voksnes. Forfatterne fortæller om formen og udseendet. De nævner ikke, hvordan snittet og sammensyningen var, og heller ikke om de mange småøgninger, som de gamle dragtdele i virkeligheden bestod af, og som er yderst dygtigt sat sammen.

Sidst i bogen illustreres mandsdragterne og traditionerne omkring fastelavnsridningen. Forfatterne har ikke glemt at gøre rede for de ændringer, der naturligt sker alt som tiden går. Et interessant indslag får vi om besøget af kronprinsesse Juliane og prins Bernhard i 1946, hvor de unge piger møder op i kysedragt med hvidt forklæde og røde halesøjfer. Formodentlig inspireret af de nationale strømninger, skriver forfatterne.

Smykkerne er et andet spændende kapitel. F.eks. store trøjespænder og snørelivsmaller med kæde og snørenål. Tillige det specielle »Brudesølv« der består af to arminge, udformet som slanger, samt en tilhørende halskæde, hvori er anbragt sølvmønter. En vigtig ting var hovedvandsægget, en sølvbeholder, hvori lå en lille svamp med vellugtende væske. Bagest i bogen er en fortegnelse over Københavnske sølvmedes mestermærker. En stor del af de gamle smykker har stempelmærke, som er en hjælp, når et smykke skal tidsbestemmes.

Allersidst i bogen er der gode råd til bevaring af de gamle dragter, som endnu findes i private hjem. Der er angivelse af kilder og medfølgende navneregister af lokale personer fra skifter og kirkebøger. En smuk bog og et godt, overskueligt

arbejde, som ikke mindst bliver til glæde for mange folkedansere.

Esther Grølsted

Kirsten Lindberg: Sirenernes stad København

By- og bygningshistorie før 1728. I-III. (XXVIII + 466 s., VIII + 590 s., VII + 457 s.). 1996. Eng. resumé 30 s. Talrige tegninger og kort. Disputats. ISBN 87-89224-29-9. Kr. 650,-.

Det er et omfangsrigt og samtidig et ambitiøst værk, der i tre bind af munkestensstørrelse her fremlægges. Disputatsen har ingen tese, men formålet angives at være, »at få klarhed over, hvordan de huse, der brændte i 1728, faktisk så ud«. Ved en meget omfattende og grundig gennemgang af såvel trykte som utrykte kilder søges dette formål opfyldt.

Bind I indledes med en oversigt over den tidligere forskning inden for området, og der redegøres for værkets kildegrundlag og for udarbejdelsen af tegningsmaterialet, som er et vigtigt supplement til teksten. Herefter beskrives byens udvikling fra oprindelsen i 11. årh. til Enevældens indførelse i 1660. Teksten er opdelt kronologisk i syv kapitler, hvis afgrænsninger følger tidspunkterne for jordebøgernes fremkomst.

Der fortælles meget bredt om byens historie i denne 500-årige periode, og da der kun findes meget få eller ingen kilder om de almindelige, private huse, bruges »Danmarks Riges Historie« som grundlag for skildringen. Hvorfor netop dette næsten hundredårige værk er valgt og ikke en af de mange nyere Danmarkshistorier eller Københavns historier, begrundes ikke. Hvor det har været muligt, har forfatteren nærlæst og udnyttet de spredt forekommende kilder og indarbejdet deres oplysninger i teksten. I hvert kapitel vises nytegnede kort, som bygger på tidligere kort, men som er rekonstruerede og korrigerede i det omfang, det har kunnet lade sig gøre.

Ramsings kort fra hans »Københavns Historie og Topografi i Middelalderen« og kvarterbøgerne »Københavns Ejendomme 1377-1728« samt jordebøgerne er hoved-

kilderne. Kortene er gode som hjælpemidler til forståelse af topografien, men må naturligvis bruges med stor varsomhed på grund af ufuldstændige oplysninger og tolkningsvanskeligheder, hvilket forfatteren da også understreger. Bortset fra kortene er der ingen illustrationer i bind I, til gengæld øges antallet af noter, efterhånden som kilderne svulmer. Til kapitel VII om tiden 1620-61, der fylder 110 sider, er der ikke færre end 1196 noter!

Bind II omfatter perioden 1660-1728. I modsætning til bind I, der er kronologisk, er skildringen her tematisk. Efter 1660 og især efter 1712 bliver kildematerialet så rigt, at man kan få et godt indblik i mange sider af byggeriet. Her oplyses om byggematerialer, etageantal, kældre, trapper, boligindretning, bygningernes alder, tilstand og værdi. For at skabe overblik opstilles en del af oplysningerne i skemaer og diagrammer.

Udviklingen i byens indbyggertal i perioden 1660-1730 søges belyst på grundlag af tidligere mere eller mindre præcise skøn og opgørelser. Det er naturligvis illustrativt at se dette fremstillet ved hjælp af en graf med kurver, men det gør ikke oplysningerne mere troværdige. Fordelingen af forskellige erhverv i byen er vist på kort, men da oplysningerne stammer fra hele perioden 1681-1728, siger kortene intet om, hvor mange af erhvervene, der eksisterede samtidig. Herefter følger bl.a. oversigter over bygningernes alder og værdiansættelse med forsøg på at fremhæve forskellene imellem de enkelte kvarterer.

Kongemagtens, kirkens, universitetets, lavenes og andre institutioners bygninger beskrives, og tegninger og skitser udført af forfatteren efter vurderingernes oplysninger levendegør teksten. Et kapitel handler om Christian 4.s boliger for Holmens folk, Skipperboderne, over for Holmens Kirke. En meget givtig kilde giver detaljerede oplysninger om denne store, samlede bebyggelse, hvis ældste del blev opført omkring 1615. Bygearbejdets gang, byggemåden, materialer og husesnes indretning beskrives indgående, og tegninger bidrager til at give et billede af husenes udseende. Det hævdes her fejlagtigt, at bygningstømmere kommer fra Gulland, hvilket en del af det vel også gør,

men rentemesterregnskaberne viser, at to tømmermænd den 10. december 1614 som de første fik betaling for tømmer fra Tønsberg len i Norge. Ligeledes hævdes det, at det endnu i 1680'erne ikke var almindeligt at opdele byens huse i flere boliger, men allerede i midten af 1600-årene boede flere familier i deres egen selvstændige bolig i samme hus i Skipperboderne.

Der er mange gode iagttagelser i dette bind under gennemgangen af byggeriet, og der gives indgående beskrivelser af de forskellige bygningsformer, boliger og inventardele. Det kan undre, at Skipperboderne karreer på kortene har fået andre numre end dem, der er på Ramsings kort, som jo ellers er udgangspunkt for det rekonstruerede kort side 513. I stedet er brugt numre fra mandtallet i 1626, hvilket ikke just er praktisk i denne sammenhæng. Det er også skuffende, at der ved udredningen af dette vigtige byggeris fremadskriden henvises til nyere trykte beskrivelser og ikke til de originale arkivalier i Rigsarkivet.

I bind III gennemgås eksempler på bygninger fra perioden 1681-1728. Her er kilderne ligeledes vurderingsforretninger og skifter, og forfatteren har for mange af bygningernes vedkommende tegnet rekonstruktionstegninger af grundplaner, etager og facader. Da kildernes detaljeringsgrad imidlertid er svingende, har det været nødvendigt at standardisere oplysningerne. Tegningerne skal derfor opfattes som typer eller signaturer. I alt 77 bygninger beskrives i, hvad forfatteren kalder »bygningshistoriske noveller«, som fremlægges under fængende ugebladsagtige titler: »Hos een, der kunne snøre Sophie Amalie«, »Afløseren for frillens gård på Amagertorv«, »Hustruvold i Pæretæet«, »Fem mand frem for en enke med hjertebrød« eller »Det tårnhøje helvede«.

I konklusionen fastslås det, at byens udvikling var karakteriseret ved konservatisme: Langsomt voksede den udad i takt med det stigende indbyggertal og de økonomiske muligheder. Byens struktur var uændret fra begyndelsen og indtil 1728. Det een gang anlagte gadenet bevaredes stort set uændret. Byens kvarterer opdeles i tre kategorier: de fine, en mellem-

gruppe og de dårligste. De mest ansete, Strand, Frimands og Snarens kvarter lå langs vandet, mens de ringeste lå i byens udkanter. Den stigende pladsmangel i byen bevirkede, at etagerne måtte udnyttes bedre, og mange huse fik gavlkviste. Ildebrandshuset, der blev stærkt udbredt efter 1728-branden, var gammelkendt før branden. Normalt havde husene to etager, og i slutningen af perioden ændredes vinduer, døre, trapper og fast inventar til mere hensigtsmæssige former, og vindovnens udbredelse betød en friere udformning af lejlighedsplanerne.

Værkets registre optager næsten hundrede sider af bind III. Udformning af registre må altid bero på en afvejning. Navneregistret er sparsomt og opstillet efter fornavn! Sædvanligvis omfatter et navneregister alle personer, der har spillet en rolle for skildringen af bogens emne, men her er det begrænset til bygmestre, håndværkere og arkitekter, hvilket vel afspejler forfatterens egen faglige interesse, men det forringer registrets almene værdi betydeligt. At man ikke kan finde konger og bisper kan endda gå, men ejere og beboere af husene og personer, som har spillet en rolle på deres, ganske vist ofte beskudne felt i byens historie, søger man forgæves efter. Heller ikke mere kendte personer som f.eks. Tycho Brahe, der fejlagtigt kaldes Brade, Ole Rømer og Claus Rasch, begge politimestre i København, er taget med. Forfatterens iøvrigt prisværdige brug af stednavnenes gamle stavemåder, gør det vanskeligt at finde dem i registret. Store Lækkerbidsken eller Lækkerbidsken må man f.eks. søge under Lecherbischen, hvor der så er henvisning til matrikelnummeret, men ikke til gaden.

Sagregistret er til god hjælp, mens ordlisten er af tvivlsom værdi, da den dels mangler sidehenvisninger, dels er mangel- og fejlfuld. Forkortelsen Afgl. tydes som »afgledne«, men er vel snarere en fejllæsning af Afg. = afgangne. Bagstol er en stol med ryg, flaskefader skal være flaskefoder. Forklaringen af kornmåler er tvivlsom og uden henvisning, en spansk kappe er ikke en »klædning« men en veritabel tønde, der bruges til afstraffelse. Ved nogle ord gives grundig forklaring, ved andre slet ingen. Et register over samtlige huses

matrikelnumre henviser til sidetal i bogen og kan bruges sammen med de bag i bogen gengivne matrikelkort fra 1689 over byens kvarterer, og bind III afsluttes med et fyldigt résumé på engelsk.

I et så omfattende værk må der naturligvis være meget at rose og meget at kritisere. En del er nævnt under ovenstående gennemgang. Derfor vil her til sidst kun mere principielle betragtninger blive berørt.

Som arkitekt har forfatteren ved sin indsigt i byggemåde og bygningskonstruktioner bidraget med værdifulde iagttagelser og forklaringer til større indsigt i hidtil mindre påagtede forhold og sammenhænge. Hovedformålet har angiveligt været at skabe et tredimensionalt billede af byen fra dens oprindelse til branden i 1728, så at sige at rejse byen op, således at man i stedet for det tidligere »flade« billede får et mere livagtigt indtryk af gader, huse og lejligheder. Der er lagt et stort arbejde i at fremdrage og indarbejde de mange oplysninger i det hidtidige Københavnsbillede. Spørgsmålet er så, om forfatteren har nået sit mål. Desværre ikke på alle punkter.

Forfatteren røber usikkerhed over for det store historiske kildemateriale og manglende indsigt i historisk metode. Enhver der har arbejdet med arkivalier, der spænder over så lange tidsrum, som der her er tale om, ved at der er utallige muligheder for fejllæsninger og fejlforklaringer. Ud over selve kilden kræver det en omfattende almen viden og indsigt i datidens forhold at tyde og tolke oplysningerne på rette måde uden at gå ud over, hvad kilderne udsiger.

Det fremgår af mange af beskrivelserne, at de til trods for, at der er henvisning til tidligere værker, ikke har været overvejet og bearbejdet, inden de uden fornøden kritisk afvejning er benyttet i teksten. Det er udmærket at henvise til håndbøger og leksika, men oplysningerne må efterprøves.

Et eksempel: I omtalen (I 25) af skrædernes lavsskrå citeres således en afskrift i »Københavns Diplomatarium« (I 26ff) fra 1543 af skræen, der dateres til 1275. I noten oplyses imidlertid, at årstallet iflg. »Københavns hvornår skete det« er forkert, men sagen efterforskes ikke nøjere. I

C. Nyrops »Danmarks Gilde- og Lavskraaer« (II 30) gives imidlertid en grundig udredning af tilblivelsesforholdet, og skråen dateres her til 1415. Nyrops oplysninger er udgivet efter at Oluf Nielsen havde gengivet skråen i KD, et eksempel på, at »Københavns hvornår skete det« i dette tilfælde er mere korrekt end den kildeudgave, som forfatteren bruger som hovedkilde til sit arbejde. Oluf Nielsen, som forfatteren karakteriserer som »hæderlig og nøgtern«, kan ikke klændres for denne fejl, som skyldes, at forfatteren ikke har brugt Nyrops grundlæggende lavshistoriske værk – selv om det er opført i litteraturlisten.

Et andet eksempel på manglende efterprøvelse af kildematerialet er sagen om de 50 bøhmiske klædemagere, der i 1653 skulle have fået overdraget Ladegården som arbejdssted. I KD omtales tilladelsen til at indkalde dem her til landet, og forfatteren forledes herved til at tro, at klædemagerne virkelig kom, men i stedet for de 50, man havde regnet med, kom der kun en. KD har således kun sagens begyndelse, ikke det videre forløb, og hele omtalen hviler på planer, der aldrig blev til noget. Når man betænker, at der i disputatsen er benyttet flere tusinde kilder fra KD, som ikke er verificerede, bliver man desværre skeptisk over for værkets troværdighed.

Forfatteren forsvarer med god grund Oluf Nielsens KD og Ramsings arbejder, men de må bruges med stor varsomhed, og med al respekt for Ramsings viden og indsigt, så er han alligevel ikke den rette at konsultere i spørgsmål af retshistorisk, økonomisk-historisk eller administrativ karakter.

Litteraturlisten er lang og giver indtryk af, at forfatteren har haft al relevant litteratur til rådighed, men man kan ikke undgå at få det indtryk, at mange af de ofte perifere værker ikke er studeret nøjere, men kun benyttet summarisk ved opslag i registre eller indholdsfortegnelser. Det gælder som for arkivhenvisningerne, at det synes som om det vigtigste har været at få så mange kilder med som muligt uden hensyn til deres kildeværdi. Troels-Lund er anført med et værk, men ikke, som man kunne forvente, med »Dagligliv i Norden«,

som bl.a. giver værdifulde oplysninger om huse og boligindretning. Også Hugo Matthiessens »Middelalderlige Byer« mangler sammen med adskillige andre oplagte værker som f.eks. »Kancelliets brev-bøger«, »Christian 4.s breve« og »Ordbog over det danske sprog«. Sidstnævnte kunne formentlig have givet forklaringer på nogle af de forældede betegnelser, som det kan være vanskeligt at tyde nu om dage.

De tre tykke bind er udstyret med mange skitser, skemaer, tegninger og kort, som alle er udført af forfatteren, og som er vigtige ved brugen af værket. Det kan dog undre, at der ikke bringes andre illustrationer, end ikke fotografier, hvoraf mange kunne give værdifulde oplysninger om huse og bydeles udseende, eller opmålinger og tømrertegninger bl.a. fra 1600-årene. Bortset fra Gottfred Hoffmanns smukke kort fra 1702 på bogens omslag er der kun eet gammelt billede: Daniel Meissners stik af sirenernes stad, som forfatteren har brugt som en noget søgt anledning til at give København et nyt navn, som om det gamle ikke var godt nok!

Hvilken værdi bind I vil få for eftertiden er vanskeligt at vurdere, men bind II og III indeholder vigtige, detaljerede oplysninger om Københavns bebyggelse, som majsommeligt er uddraget og samlet, så de er let tilgængelige. De vil være værdifulde ved fremtidig beskæftigelse med Københavns historie i perioden 1660-1728.

En af tidens herskende ideer, den stadige vækst, har også bredt sig til forskningen og viser sig bl.a. i den senere tids omfangsrige disputatser, som med deres slagkraftige titler giver stor medieomtale. Denne disputats' 1540 sider er formentlig den hidtidige rekord. Computerteknologien forleder desværre til at forveksle volumen med kvalitet, en farlig udvikling, som medfører, at majsommeligt oparbejdet viden hurtigt kan gå tabt.

Poul Strømstad

Anna Rasmussen: Forsørgt og forfulgt

Om offentlig forsorg på landet i første halvdel af 1800-tallet. Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland. 255 s., ill. ISBN 87-89039-23-8. Kr. 195,-.

I forordet til denne bog om de fattigste af landbefolkningen i Aarhus amt skriver forfatteren, at hun har to tilskyndelser til bogen. Dels har hun ønsket at råde bod på den ringe interesse, der hidtil har været udvist for at give de allerfattigste landboere en plads i landbohistorien, og dels vil hun gøre opmærksom på, hvor stort og velbevaret et kildemateriale vedrørende ganske almindelige menneskers historie, der ligger i landsarkivernes amtsarkiver. Især det sidste er lykkedes meget fint. Både lokalhistorisk og socialhistorisk interesserede vil kunne blive oplyst – og få idéer – ved at læse denne bog, der bugner af spændende historier om mennesker, der har levet i randen af samfundet. Nogle af dem med vilje og kræfter til at kæmpe for den smule, de kunne tilkomme efter fattigreglementet af 1803, andre ydmygt indrettende sig efter præsters og fattigkommissioners ofte ret lemfødelige (og uensartede) administration af reglerne.

I Aarhus amt sad amtmand C.V. von Munthe af Morgenstjerne, der forsøgte at hæve sig op over præsternes modvilje mod – og begunstiggelse af – de fattige, de kendte godt. Han prøvede at udvirke en mere neutral og regelret fordeling af de forsørgelsesmidler, som skulle tilvejebringes af sognets bønder. Her skriver forfatteren under overskriften »Bondesindets labyrint«, at de største hindringer for den offentlige forsørgelse sikkert lå »i bondesindets mange lag og kringelkroge. Her var aldrig ryddet op, og meget lidt var i tidens løb blevet kasseret. Bondesjælen var et pulterkammer af tro og overtro, af ældgamle traditioner, af arvet livssyn og sejlivede holdninger og fordomme. Det var tydeligt nok for alle, der havde med bønder at bestille, men ubegribeligt for andre end dem, der selv var bærere af dem. Hverken nye love eller nok så mange luthersk-ortodokse fejekoste nåede nogensinde ind i alle bondesindets kroge....«

I sådanne små tilløb til en mentalitetshistorie kommer bogens begrænsninger til syne. Forfatteren har ikke givet os tilstrækkeligt overblik og nok indsigt i tiden og kulturen til, at vi tør tro helt på hendes påstande her og andre steder, hvor hun forsøger at gå tæt på sociale gruppers mentalitet. Måske har hun ret – men hun har

været så fascineret af kilderne og optaget af at dygne al den spændende empiri op, at hun har glemt at interessere sig for bogens form og struktur, og vi møder følgelig kun løsrevne stumper af en karakteristik. Netop derfor lykkes bogens første tilskyndelse: at vise, hvordan de allerfattigstes historie kan indplaceres i landbohistorien, ikke helt.

Når denne lille indvending er fremført, skal det samtidig siges, at bogen tjener andre vigtige formål, og den bidrager i høj grad til vor oplysning om de »forsørgede og forfulgte«. Det er ingen ny foretæelse, at formynderi og overvågen er en del af den »bistandspakke«, vi tilbyder de socialt set ringest placerede i samfundet. Vi kan se tilbage på en lang tradition for den form for forfølgelse!

Man kan måske nok i bogen finde eksempler på en form for vertikal kulturcentrisme, men det forekommer uvigtigt – og når man har vænnet sig til det, bliver det en del af charmen ved bogen, at den også tør rumme helte og skurke! En af skurkene er den så bekendte Niels Blicher, hvis topografi mange af os har oplagret i hukommelsen. Om Niels Blicher skriver amtmand Munthe von Morgenstjerne bl.a.: »Pastor Blicher er en utålelig, selvklog og egensindig mand, som aldrig lader sig overbevise uden ved højsteretsdomme og kollegiernes resolutioner....« Det kunne være en ganske morsom opgave at sammenholde Blichers skrivelser med Munthe von Morgenstjernes. Det er den type opgaver, der kan friste en etnolog. Jeg er iøvrigt overbevist om, at der for etnologer og folklorister er inspiration at hente i denne bog. Nogle inden for disse fag har aldrig fået øjnene op for landsarkivernes righoldige kildemateriale – og de finder måske endda arkivararbejde langsommeligt og kedeligt. Det er bl.a. denne bogs fortjeneste, at den viser, at kedeligt er det i det mindste ikke!

Edith Mandrup Rønn

Inge Adriansen: Sønderjysk kogebog

Med et efterskrift af Peter Seeberg. Christian Ejler's Forlag. København 1996. 190 s. ill. ISBN 87-7241-959-8. Kr. 148,-.

Sønderjysk køkken er en af de få velafgrænsede regionale madkulturer i Danmark. Placeringen mellem dansk og tysk kultur, har fra midten af 1800-tallet og frem til efter anden verdenskrig givet mad og drikke en særlig betydning, som understreger et kulturelt og nationalt tilhørsforhold.

Museumsinspektør Inge Adriansen udgav allerede i 1973 og 1976 de første udgaver af kokebogen, men har i de forløbne tyve år indsamlet mere omfattende kulturhistorisk materiale og opskrifter. Det er sket dels gennem spørgeskemaer udsendt fra Sønderborg museum, dels gennem gamle opskriftsamlinger og beretninger og bidrag fra nogle af landsdelens kokekoner. Der ligger således et solidt etnologisk forskningsarbejde bag bogen, der hæver den over de mange kokebøger af lettere kulturhistoriske og personalhistorisk tilsnit, som udkommer i disse år.

Bogen er opdelt i temaer som behandler maden efter den sammenhæng den indgår i. Her gives i kort form en udmærket præsentation af de mange centrale sammenhænge husholdning, mad og måltider indgår i.

Det drejer sig om mad og miljø – mad socialt, nationalt og geografisk. Maden dagen og året igennem. Sparemad og gildesmad. Her indkredses og beskrives de særlige træk ved en sønderjysk madkultur, som en helt særlig sammensmeltning af mange kulturer i en grænseregion med gode søfarts- og handelsforbindelser til omverdenen.

De sur/søde smagelementer i f.eks. supper og kålretter antyder en holstensk påvirkning, de sønderjyske skinker og pølser stammer fra tysk slagterhåndværk, melbuddinger og måltidskager med flæskedyppeelse kan også findes i Vestjylland. Engelsk påvirkning kan findes gennem søfarten og særligt tydeligt på drikkenes område, mens kagerne er inspireret fra hernnhuterne omkring Christiansfeld.

Når der er bevaret særligt mange træk af ældre danske spisevaner i regionen, hænger det sammen med det tyske fremmedherredømme 1864 – 1920 som fik folk til bevidst at fastholde deres daværende madkultur. Trods dette slås det fast at det ikke er muligt at trække en grænse mellem

dansk- og tysksindede efter hvilke retter de spiser, og et menneskes nationale tilhørsforhold kan i Sønderjylland ikke bestemmes ud fra dets materielle kultur.

Endelig er der i bogen tre temaer, hvori de fleste opskrifter befinder sig. Her er opdelingen sket efter madlavningsteknikker, således at der er et afsnit om kogeopskrifter, et om drikkeopskrifter og et om bageopskrifter. Disse er tæt sammenkædet med kulturhistorisk stof om arbejdsprocesser og sociale rammer omkring mad og drikke. Opskrifter og kommentarer er fint indarbejdet i hinanden, således at der både gives anvendelige fremgangsmåder, variationsmuligheder og forskellig brug af retten gennem tiden og i forskellige dele af Sønderjylland.

Særligt disse afsnit giver et billede af en stadig levende madkultur, som ikke kun er under afvikling, men også i vækst selvom det nationale ikke længere spiller samme rolle. Inge Adriansen peger selv på den grønne bølge og på en ny regionalisme som medvirkende til »at fastholde interessen for gode sunde fødevarer og for kostskikke, der bygger på de egnsmaessige særpræg og de lokale råvarer.« Denne kokebog er et værdifuldt bidrag til denne tendens, ved at karakterisere den sønderjyske madkultur og gøre den tilgængelig og mulig at omsætte i praktisk madlavning.

Afsnittet om kaffebordenes historie er nyt og ganske betegnende for den sønderjyske madkultur.

Kaffebordene forudsætter komfurer, kaffe og kaffestel og ikke mindst opskrifter – alt sammen elementer der vandt udbredelse fra 1860'erne og frem. Kaffeborde med mange slags kager blev almindelige over hele Danmark, men i Sønderjylland fik kaffebordene en særlig nationalpolitisk betydning. Dansksindede sønderjyder opførte i perioden fra 1890'erne og indtil 1914 hele 50 forsamlingshuse, som dannede rammen om møder og foredrag. De tyske myndigheder nægtede at give forsamlingshusene spiritusbevillinger, og derfor måtte de dansksindede finde andre måder at skabe en god stemning. Deltagerne bidrog hertil ved at medbringe hjemmebakte kager, og opdækningen med utallige og varierede kagefade nedad

de lange forsamlingshusborde, gav et overdådigt indtryk. Møderne var præget af kampånd, sange og god stemning og det sønderjyske kaffebord tog smag af denne begejstring og grundlagde dermed sit ry. En gammel tradition med føring til gilde blev hermed omsat i en ny sammenhæng og et sammenhold om det nationale.

I private hjem holdt det fulde sønderjyske kaffebord med syv slags bløde og syv slags hårde kager sig også efter genforeningen og helt op til anden verdenskrig, særligt på de middelstore gårde. I byerne og på poprietærgårdene var det ikke god tone at frådse i kager. Der lå ikke så lidt prestige i at kunne stille et sådant kagebord efter alle kunstens regler på benene og konkurrencen mellem husmødrene var hård. Kaffebordet forudsatte rigelig tilgang af æg og fløde og ikke mindst af billig kvindelig arbejdskraft og idag vælger de fleste husmødre en mindre voluminøs servering til kaffebordet. Denne gennemgang af kaffebordet viser eksemplarisk den nuancerede fortolkning af et bestemt madkulturelt element.

Endelig er Peter Seebergs herlige sansefulde essay fra 1968 om det sønderjyske kaffebord genoptrykt som festlig punktum i bogen. Slaraffenland kalder han den spisebegivenhed, som han argumenterer for både kulinarisk, teknisk og arbejdsmæssigt og sundhedsmæssigt langt overgår den finere franske madlavning og selv orientens overdådighed og variation.

Det er glædeligt at den kulturhistoriske interesse for mad har engagerede museumsfolk til at holde et højt fagligt niveau i en kulturhistorisk fagbog som samtidig er en appetitlig og lettilgængelig kogebog.

Den sønderjyske kogebog fortjener at få en plads på køkkenhylden ikke kun i Sønderjylland, men hos alle med interesse for regional og historisk madkultur.

Lisbeth Haastrup

Annette Rathje, Birger Storgaard og Lone Wriedt Sørensen (red.): Himmelsk vin og jordisk føde. Historiske smagsprøver

København, Christian Ejlers' forlag, 1997. ISBN 87-7241-803-3. Kr. 200,-.

De historiske smagsprøver som er samlet i denne bog, serveres af ansatte på et få år gammelt Institut for arkæologi og etnologi ved Københavns Universitet. Instituttet er en samling af tre fag – forhistorisk arkæologi, klassisk arkæologi og etnologi som nu deler hus og administration. Tilsammen dækker fagene i princippet studiet af den materielle kultur i Europa og Middelhavsområdet fra oldtiden til vore dage.

Mad og drikke er et klassisk felt indenfor alle tre fag, og det er derfor en god ide at fagene har fundet sammen om en fælles udgivelse af artikler om dette emne.

Bogen er en opfølgning af tre arrangementer med foredrag og efterfølgende bespisning med retter fra henholdsvis jægerstenalder, det antikke middelhavskøkken og sidste århundredes Danmark. De blev med stort engagement fra ansatte og studerende, foruden med en sjælden mediebevågenhed holdt på instituttet i foråret 1996 i forbindelse med Kulturbyåret. Interessen galdt ikke mindst de eksotiske smagsprøver på mad og drikke. Denne interesse er nu forsøgt videreført i bogform, hvor der ganske vist bagerst er anbragt opskrifter på en middag fra jægerstenalderen og en fra det gamle Rom og Athen, men hvor hovedretten er faglige artikler, som kun indirekte knytter an til opskrifterne. Den sammenkædning af gastronomi og kulturhistorisk engagement som prægede arrangementerne, fornemmes kun i glimt i løbet af artiklerne som f.eks. beskrivelsen af sprødstegte vindede sild, de gode danske Limfjordsøsters eller drukkens berusende sider, som kun kan forstås af den der har prøvet den, samt i mange velvalgte illustrationer. Antologien bevæger sig dermed ud i en genre blandet af videnskabeligt værk og kogebog.

De tre fag der bidrager til bogen er først for nylig blevet bragt i tættere berøring med hinanden. Varierende kildetyper og materialer fra de forskellige tidsperioder og forskelle mellem fagene i fokus, teori og metode slår igennem som i høj grad fagspecifikke artikler. Den forhistoriske arkæolog benytter sig f.eks. af naturvidenskabelige analyser af mad og knoglerester og anlægger et sundhedsmæssigt perspektiv på maden, mens den klassiske arkæolog har et samtidigt tekst- og billed-

materiale at trække på ud over de arkæologiske fund. Etnologerne trækker på et bredt sammensat materiale af tekster, genstande, bygninger og optegnelser/interviews og nogle af etnologerne ser ud til at være mere inspireret af antropologiske, idehistoriske og filosofiske retninger end arkæologerne. Der er ikke gjort forsøg på at trække sammenhænge, ligheder eller forskelligheder frem. Artiklerne står ved siden af hinanden ud fra følgende betragtning i forordet: »Hensigten er dog ikke at give et helhedsbillede af betydningen af mad og drikke gennem tiderne, men derimod at fremdrage eksempler hentet fra vidt forskellige samfundsmæssige og rituelle sammenhænge.«

De emner der tages op spænder derfor vidt. Tidsmæssigt og geografisk kommer vi f.eks. fra spisekammeret i de arkæologiske udgravninger i Vedbæk, til barer i Pompeji og symposion i Grækenland, til kongelige banketter i antikken og videre til frugt og grønt i det 17 århundredes Frankrig, til købmanskost i Køge i midten af forrige århundrede og nordpå til det færøske spisekammer.

Bogen er et blandet tag selv bord, hvor hver ret efter læserens smag giver sit fascinerende, interessante og morsomme indblik i andre tiders og kulturers måde at spise og drikke. Der er både lette retter der hurtigt fordøjes og mere næringsrig føde som man vil have glæde af længe.

Artiklerne har alle et konkret materielt udgangspunkt enten i et levnedsmiddel som sild, grøntsager, vin eller olivenolie, eller i redskaber som anvendes i forbindelse med fremstilling, opbevaring, transport eller servering af levnedsmidler – som f.eks. oliepresse, hjeld til tørring og opbevaring af fårekød, amforer til vin og olie, eller glas til at drikke af.

Størstedelen af artiklerne bliver ved det konkrete og empiriske niveau og gør rede for levnedsmidler og genstande, deres brug og udbredelse og placering i den samlede kost. Den sammenhæng de har haft med produktion, handel og fordeling mellem sociale grupper i samfundet, tages op i de fleste af artiklerne.

Andre prøver at rekonstruere den sociale og kulturelle sammenhæng, især omkring måltiderne, ved at inddrage spise-

rum, genstande, retter, og ved gennem billeder og tekster at fortælle om måltidets forløb, de sociale hierarkier under måltidet som afspejling og bekræftigelse på det øvrige sociale liv i samfundet, og i mødet mellem stater/kulturer. Det gælder særligt de klassiske arkæologers artikler om barliv i Pompeji, det græske symposion, fyrsternes banketter fra Øst til Vest og kongelige banketter i antikken. Disse artikler ligger tematisk så tæt på hinanden, at et yderligere teoretisk/metodisk samarbejde, eller indbyrdes sammenligninger, havde været oplagte.

Palle O. Christiansens indledende artikel Drik og druk, har som en af de få har et teoretisk formuleret kulturel problemstilling netop på det felt som er bogens emne. Det er ikke drikken som fysiologisk størrelse eller dens betydning for sundheden der står i fokus, men den kulturelle kode og markering som drikken får i relationen mellem mennesker.

Artiklen er bygget op i spændingsfeltet mellem drikkens kulturelle betydninger. Ved at drikke, særlig alkohol, i fællesskab besegler vi samhørighed – venskab, handel og andre kontrakter, eller kontakten mellem gud og den enkelte kristne ved altergangens vin. Gennem drikken kan der ske en omdannelse af og i os selv til »en anden« og når drik bliver til druk opstår der et kulturelt dilemma. Drikken kan både forlænge og udvide livet, og samtidig forkorte det. Fra reformationens bisper til nutidens læger er det fremført at druk hæmmer arbejdsevnen, gør det svært at opretholde et tidsprogram, det gør folk umedgærlige og utilregnelige, og nedbryder legemet og sundheden. Drukkens dilemmaer belyses fra middelalderen og op til vore dage og den moraliserende og medicinske opfattelse af druk sættes op overfor drikkens betydning i f.eks. adelige sviregilder og håndværkernes laugsgilder, eller mænds værtshusbesøg i vort århundrede.

Palle O. Christiansens artikel lægger ud med en måde at forholde sig til mad og drikke, bliver kun sporadisk fulgt op i de øvrige indlæg.

Erik Kalsgaard demonstrerer i Frugt og grønt på herskabets bord meget vidende, et komplekst samspil mellem det adels-

aristokratiske samfunds hierarki, og repræsentative overdådighed omkring mad og måltider, og elitens smag, kogekunst, opfattelse af sundhed, og artiklens fokus – oprettelsen af frugt og køkkenhaver.

Ulla Lund Hansens og Birger Storgaards artikel Gæstebud med romerske glas hos barbarerne har også et teoretisk formulere-problemstilling som udgangspunkt. Det er forholdet mellem romersk og germansk kultur som ønskes belyst og det kan mest konkret gøres med fund af romersk husgeråd som udgangspunkt. De romerske importsager, hvoraf især drikkegenstande brugt til gæstebud, optræder hyppigt i Danmark. Fundene af mange og helt unikke glasting af høj kvalitet viser at Danmark har haft en tæt handelsmæssig forbindelse med romerne, men også at disse nøje udvalgte glasting også har været gaver til bekræftigelse på traktater, fredsslutninger og alliancer til de »frige« germanske høvdinge fra romerne for at sikre ro i grænse-regionerne. De romerske drikkeglas sættes på den måde ind i en spændende sammenhæng om kamp og udveksling mellem to vidt forskellige kulturer og statsformer. Et afsluttende afsnit om dansk glasproduktion i en langt senere periode virker derimod påklippet hovedsigtet med artiklen.

Denne artikel, der i øvrigt hører til de mest interessante i bogen, peger for mig på et generelt dilemma ved antologien. Er det mad og drikke som er bogens mål, eller er mad og drikke et middel eller element i undersøgelsen at andre problemstillinger?

I flere tilfælde virker artiklerne som om de er hevet frem af skrivebordsskuffen eller trukket ud af større forskningsmæssige helheder til denne lejlighed.

For få af artiklerne beskæftiger sig med studiet af mad og drikke som et særligt felt med egne problemstillinger, metoder og teoriudviklinger – og referencerne til litteratur af denne art er sparsomme. De teoretiske spørgsmål som stilles, lader maden indgå som blot et delelement eller middel i en sammenhæng der i antologiens rum ikke får plads til at blive udfoldet.

En fælles indledning, indbyrdes henvisninger og en grundigere indbyrdes diskussion af mad og drikke som forskningsfelt

ville have løftet antologien. Det faglige samarbejde mellem de tre fag er i hvert fald på madens område, endnu kun er i sin vorden. I arbejdet med det særlige forskningsfelt som mad og drikke udgør kunne instituttet desuden have glæde af at se lidt længere ud end egne mure.

Bogen giver dog et godt indblik i fagenes måde at studere mad og drikke og det gode initiativ vil forhåbentlig danne grundlag for videre studier, diskussioner og arrangementer for det store interesserede publikum, som forhåbentligt vil følge den kulturhistoriske forskning i mad og drikke på vej.

Yderligere forsøg med at bringe forskningsproces og resultater i forbindelse med konkret madlavning og spising, kunne tænkes at formidle interessen for mad og drikke til et endnu bredere publikum – og måske spore forfatterne endnu mere ind på maden som forsknings- og praksisfelt.

Lisbeth Haastrup

Thomas Højrup:

Omkring livsformsanalysens udvikling
Museum Tusulanums forlag, Københavns Universitet 1995, 237 s., ill., med engelsk resumé. ISBN 87-7279-337-0. Kr. 178,- uindb. Udgivet med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd.

Doktorafhandlingen blev forsvaret den 9. juni 1995.

Foruden ovennævnte afhandling *Omkring livsformsanalysens udvikling* indgik tre tidligere udgivne større arbejder i TH's disputats: *Det glemte folk, Lønkapital under folkestyre* og *The Concept of Life-Mode*. Bag fremlæggelsen af denne række arbejder har Thomas Højrup (TH) ønsket om at gøre status og dokumentere en 15 årig udvikling i hans arbejde. At det sidste ord i denne sag ikke er sagt, markeres imidlertid ved, at bogen *Omkring livsformsanalysens udvikling* angives at være den første i en planlagt serie under navnet Stats- og livsformer. Vi præsenteres altså for noget, der er undervejs, noget som har sin egen indre udviklingslogik, og som skal betragtes som et projekt. TH skriver selv et sted, at det at etablere en kumulativ videnskabsproces af selvkorrigerende art

er på langt sigt den egentlige vision med hele projektet.

En sådan forskningsproces opsamler og gemmer således tidligere formuleret indsigt ikke som dødt stof i glemte magasiner, men som stof der modsiges, rettes på, forenkles, præciseres eller uddybes, og som sådan indgår det i den fortsatte videnskabsproces.

I sit forskningsarbejde inddrager TH især stof fra Aristoteles, Hegel, Marx, Althusser og den danske sprogforsker Louis Hjelmslev. Afhandlingens navn er en lettere omskrivning af navnet på Hjelmslevs værk *Omkring sprogteoriens Grundlæggelse*.

Den væsentlige drivkraft i TH's arbejde er kulturforskerens nagende utilfredshed med at skulle arbejde på et for løst grundlag. TH har ikke forkastet det, etnologien har haft at byde på, men tværtimod taget det alvorligt og arbejdet sig igennem det. Forud for livsformsanalysen arbejdede han engageret med forskere som Fredrik Barth og Börje Hanssen.

Det gode faglige grundlag må funderes på et ordentligt begrebsapparat. Afhandlingens 1. del omhandler derfor begrebsudvikling. Da vor forståelse og erfaring af verden skal medieres ved sprog og begreber, så tilstræber TH i sin forskning en klarhed i den måde, hvorpå begrebernes indhold gensidigt bestemmer hinanden. En vigtig side af forskningsarbejdet bliver da at udarbejde grundbegreber, som er hensigtsmæssige at arbejde med ved den kundskabsinteresse, som forskeren har. Hans begrebskonstruktion skal tage udgangspunkt i det pågældende områdes mest almene træk. Hjelmslev, hvis kundskabsinteresse var sprogteori, tog således udgangspunkt i grundbegrebet *tegn* og delte dette begreb i *udtryk* og *indhold*.

I *Det glemte folk* fra 1983 er grundbegrebet *produktionsmåde*, og de underliggende begreber 3 forskellige livsformer. Udgangspunktet der tages således i det økonomiske samfund, og samfundet betragtes inde- og nedefra, dvs. fra livsformernes perspektiv. I sit seneste arbejde tager TH udgangspunkt i det politiske samfund. Her bliver *staten* begrebssættningens udgangspunkt, og samfundet bliver da anskuet oppefra.

Staten kan her etablere betingelser, der kan fremme nogle livsformer, ligesom den kan vanskeliggøre vilkårene for andre. Fornuften ved statens dispositioner skal søges i dens bestræbelse på at kunne besidde det særlige kompleks af produktionsmåder, som i forhold til nabostaterne giver den forsvarsevne nok til at hævde sig som suveræn stat blandt stater.

Staten er for TH grundlæggende en selvforsvarende enhed dvs. at stammesamfundet også skal betragtes som en stat, hvilket er imod dagligsprogets betydning.

Hovedafsnit II i TH's afhandling hedder transformationsanalyse. Den kulturhistoriske udviklingslære beskæftiger sig med transformationsanalyser, dvs. med undersøgelser af, hvordan samfundet og kulturen forandrer sig. Hegels udviklingslære bygger på uophørlig aktivitet og handling: Verdensånden er i stadig bevægelse (tätigkeit). Udgangspunktet er Verdensånden som opdeles i en serie underbegreber, som Hegel kalder *folkeånder*. Han taler fx om den græske og den germanske folkeånd. En folkeånd kan kun manifestere sig ved at være en selvforsvarende enhed, en stat. Statens folkeånd er dens indre opbygning og sædelighed. Betingelsen for at staten skal kunne oppebære en selvbestemt sædelighed med eget civilsamfund og retsfællesskab er, at den har tilstrækkelig forsvarsevne. Hvor den ene folkeånds manifeste tilstedeværelse afløser den anden på historiens scene, ser Hegel en retning i bevægelsen: den går mod større og større frihed.

Her afviger TH fra Hegel og erstatter retningen med en selektionsmekanisme i lighed med Darwins udviklingsteori. TH overskrider Europæisk etnologis grænser både i rum og tid og tegner konturene af en *Almen etnologi* beslægtet med den, vi kender fra århundredes begyndelse.

TH's sidste afhandling vil være vanskelig tilgængelig stof for de fleste, skønt hans bestræbelse på at være pædagogisk tydeligt fremgår af teksten. TH har prioriteret akademisk klarhed højere end imødekommenhed overfor læserne, hvilket er rimeligt nok ved en disputats. Men denne akademisme er ikke ensbetydende med, at TH's bog ikke har et vedkommende

budskab til lægmanden eller den kulturhistorisk interesserede læser. TH's invitation til videnskabelig selvransagelse indebærer, at han sætter spørgsmålstegn ved den verden vi tager for givet. Når TH genoptager evolutionstanken og inddrager staten som en afgørende faktor i kulturudviklingen, så er han ikke 'etnologisk korrekt', så piller han ved det for-given-tagne blandt humanistiske kulturforskere, men han befrier os måske også fra nogle af vore blinde pletter, og det kan nok være tiltrængt nu og da.

Udover den danske udgave af *Omkring livsformsanalysons udvikling* er afhandlingen også kommet på tysk i 1995, hvor den hedder *Staat. Kultur, Gesellschaft*, og den er under udgivelse på engelsk og russisk.

Johannes Møllgaard

Palle Ove Christiansen:

A manorial world

Lord, peasants and cultural distinctions on a Danish estate 1750-1980. Scandinavian University Press 1996, 596 s., ill. ISBN 82-00-227359. Kr. 625,-. Udgivet med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd.

Doktorafhandlingen blev forsvaret den 17. maj 1996.

Det geografisk område, hvorfra Palle Ove Christiansen (POC) har hentet sit erfaringsmateriale til at beskrive godsets verden, er gods-komplekset Giesegaard mellem Køge og Ringsted. I 1776 blev Giesegaard oprettet som stamhus. Stamhuset omfattede da de komplette godser Giesegaard, Spanager, Ottestrup og Juellund, der lå ved siden af hinanden, samt en del kirker i området. det samlede bøndergods udgjorde over 1200 tønder hartkorn.

Undersøgelsens tidsramme er i princippet fra Giesegaard bliver oprettet og anerkendt som komplet hovedgård i 1670'erne og frem til i dag, men hovedvægten lægges på perioden 1750-1980.

Det er ikke forfatterens sigte at bidrage til den lokalhistoriske litteratur eller skrive en godsmonografi. Derfor får han også det problem at afgøre, hvor almene de forhold er, som han finder på det særlige gods Giesegaard, og her begrænser POC sig til at tale om sjællandske godsforhold.

Giesegaards gods' overlevelse gennem tiderne under skiftende økonomiske og politiske vilkår er afhandlingens bærende tema. I snævrere forstand beror denne overlevelse på, om godset er i stand til at skaffe arbejdskraft til hovedgårdsjordens drift inden for de givne økonomiske og juridiske rammer.

I den studerede periode indtræffer 3 store reformer, der får afgørende betydning for godsets struktur og hermed dets forsyning med arbejdskraft: landboreformerne ca. 1800, den frie forfatning 1848, og afløsningen af stamhuset såvelsom af fæsteforholdet i 1919. Forandringssanalysen retter især opmærksomheden mod disse tre brud, og afhandlingen følger denne kronologi i sin opbygning.

POC's særlige kundskabsinteresse er, at studere social og kulturel forandring, og til dette faglige formål har POC så valgt Giesegaard gods som studieobjekt. Endvidere ønsker POC at redegøre for, hvordan det kan gå til, at folk fra de forskellige grupperinger under et og samme gods kan leve i så forskellige kulturelle verdener, som han mener at kunne påvise. Dernæst skal hele afhandlingen ved sit eksempel vise, at nutidsforståelsens dybde og fylde beror på graden af indsigt i det pågældende sagsforholds særlige historie. Derfor indleder POC afhandlingen med en nutidig beskrivelse af en rejse igennem godsområdet og slutter, hvor han begynder, ved dagens storlandbrug efter at have gennemgået godsets seneste 200-årige historie.

POC vælger – oprindeligt inspireret af Raidar Grønhaug – at betragte godset som et socialt system og beskrive dette system ved dels at rette opmærksomheden mod systemets ydre vilkår og dels mod de sociale relationer mellem systemets interne elementer. De interne elementer er grupper af mennesker (nu og da benævnt habitater, fordi de bor forskellige steder) af forskellig størrelse og funktion: herskabet, gods-kontorets folk, ladegårdens faste folk, husmænd knyttet til skovdriften, fæstebønder og landarbejdere for at nævne nogle af de vigtigste. Alle grupperne er dele af godssystemet, og er også gensidigt afhængige således, at hvis der sker forandring indenfor en af disse grup-

per, så øver det indflydelse på de andre gruppers forhold. Inden for systemet findes en hierarkisk opbygning med herskabets dominans.

Denne – her lidt forenklet – model anvender POC ved behandlingen af sin problematik om social og kulturel forandring og kulturelle forskelle.

Afhandlingen er inddelt i fire dele. Efter en 1. del, der skulle give læseren den nødvendige baggrund for at gå i gang med afhandlingens tyngdepunkt, beskriver POC i 2. del forholdene på Giesegård godskompleks i slutningen af 1700-tallet. Her lægges hovedvægten på en klarlægning af forholdet mellem herskabet og godsets fæstere.

Med denne beskrivelse som afsæt redegøres der i del 3 for forandringerne indenfor Giesegaards gods i perioden 1800-1980.

En sidste 4. del handler om det, POC kalder *Udskillelser fra godssystemet*. Her følger vi de befolkningsgrupper, der under den lange forandringsproces en efter en bliver uafhængige af godset og som sådan forlader systemet: selvejerbønder, stats-husmænd, som er etableret på godsets afgivne jorder o.a.

Afhandlingen kan sikkert interessere en større kulturhistorisk kreds i Danmark, ikke mindst folk, der har arbejdet med godshistorie, men den mulige læser må være forberedt på, at afhandlingen kun foreligger i engelsk oversættelse, hvilket ikke gør den let at læse og nok indebærer, at den ikke findes på folkebibliotekerne, og at købe bogen selv er en dyr fornøjelse. Herved falder mange potentielle læsere fra, hvilket er beklageligt, og det er ikke særlig læservenligt overfor dansk kultur.

Johannes Møllgaard

**Niels Petersen & Helle Blomquist:
Sundhed, Byråkrati, Politik**

København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1996. 260 s. ISBN 87-574-6646-7. Kr. 195,-.

Bogen, der er en del af serien *Stat. Forvaltning. Samfund.*, behandler den danske sundhedsforvaltning fra oprettelsen af Det kgl. Sundhedskollegium i 1803, til det

opløses efter langvarige stridigheder med justitsminister P. A. Alberti, og erstattes af Sundhedsstyrelsen i 1907. Hovedparten af bogen udgøres af et manuskript, som arkiver ved Rigsarkivet Niels Petersen har udarbejdet som led i et større projekt om den danske centraladministrations udvikling efter 1848. Anden del af bogen, der er skrevet af Helle Blomquist, redegør for sundhedspolitikken og sundhedsvæsenets historiske udvikling 1770-1950. Dertil kommer en ret kort gennemgang af nyere dansk sundhedsforskning, eller rettere forskning i sundhedsvæsenets historie.

Ved hjælp af de righoldige kilder, som skyldes at spørgsmålet om den rette ordening af det centrale sundhedsstyre gang på gang på var på dagsordenen gennem hele 1800-tallet, rekonstruerer Niels Petersen kampen om sundhedsvæsenets faglige centralstyre. Han starter sin redegørelse i slutningen af 1700-tallet. På det tidspunkt sagde den europæiske »statsræson«, at en stats styrke afhang af dens evne til at forøge sit befolkningstal. Således blev sikringen af befolkningens sundhed et vigtigt statsformål. Fremme af befolkningens materielle velfærd blev under navnet politividenskab en del af statsvidenskab, eller kameralvidenskab, som den hed på det tidspunkt. I den europæiske statsdebat var begrebet for det offentlige sundhedsvæsen følgelig *medicinalpolitiet*.

Det kongelige Sundhedskollegium bestående af både medicinere og kirurger, blev den første faglige centralautoritet under enevælden. I første omgang frygtede de juridisk uddannede embedsmænd for deres administrative monopol, men det lykkedes at få kollegiet underlagt Dansk kancelli, direkte under kongen. Det var egentlig tænkt som en midlertidig institution, mens Medicinalpolitikkommissionen arbejdede med en større samlet medicinalreform. Den kom bare aldrig, for kommissionen gik langsomt i opløsning, og Sundhedskollegiet med dens ulønnede lægearistokrati kom til at virke i godt 100 år. Dets opgaver bestod i opsyn med embedslægerne, modtagelse og bearbejdning af de årlige indberetninger om sundhedstilstanden i amterne, samt at sikre at der blev taget de nødvendige hygiej-

niske hensyn ved byggeri af hospitaler og arresthuse.

Under enevælden levede Sundhedskollegiet en tilbagetrukket tilværelse, hvor man ingen selvstændige initiativer tog, og kun svarede, når der kom forespørgsler. Konservatismen skyldtes ikke kun rekrutteringen af medlemmerne, men også at alle forandringer og reformer krævede kgl. resolution og dermed en fare for, at juristerne i Danske kancelli ville gribe ind og forsøge at forringe lægernes indflydelse. Efter enevælden skete der voldsomme omvæltninger i den øverste administration, idet collegier blev erstattet af ministerier, dog ikke de mere underordnede som Sundhedskollegiet, der nu kom til at sortere under justitsministeriet. Der hørtes ingen kritik af Sundhedskollegiet i den offentlige debat, men fra midten af 1800-tallet begyndte den at lyde i korpset af embedslæger. I 1838 var medicin og kirurgi blevet lagt sammen til et fag, og det gav basis for en egentlig lægestand, der med den nye yringsfrihed forstod at styrke standsbevidtheden og forvalte fagets interesser. I 1846 dannedes Provinsiallægernes Forening, der i 1857 blev til Den almindelige danske Lægeforening.

Kritikken mod den kollegiale form blev efterhånden mere massiv, og der kom en strøm af forslag, der sigtede mod en styrkelse af det lægelige element i sundhedsadministrationen. Mange menige læger ønskede et medicinsk departement i Justitsministeriet med en lægekyndig departementschef, der effektivt kunne præge lovarbejdet. Lægerne frygtede hele tiden lovforslag, der ville ophæve de autoriserede lægers monopol på at praktisere, fx ved at tillade det, lægerne definerede som kvaksalveri.

Sundhedskollegiets strid med justitsminister Alberti udsprang af en harme over, at de ikke kunne komme til at virke for det almene vel og at lægestandens interesser blev tilsidesat; for lægerne i kollegiet kunne disse mål ikke skilles ad. Striden endte med det uårte træk, at medlemmerne nedlagde deres mandat. Derefter fulgte et voldsomt opgør i lægestandens egne rækker, hvor de læger, der havde udnyttet uroen i forbindelse med Albertis fald og kollegiemedlemmernes afgang til

pleje af egne karriereinteresser, blev sat på plads. Resultatet blev opbakning om lægeforeningen og den kollegiale adfærd, som vi kender så godt helt frem til idag. I 1909 barslede medicinalkommissionen med en lov om en sundhedsstyrelse ledet af en lægekyndig medicinaldirektør. Denne konstruktion var heller ikke problemfri, men det er en helt anden historie.

Bogen er fantastisk grundig og omstændelig, men ikke kedelig for den, der er interesseret i den historiske baggrund for lægeprofessionens monopol. Her får man for første gang en konkret redegørelse for, hvordan dette monopol etableredes. Kildematerialet er enestående, og man sidder tilbage med en fornemmelse af, at der kunne skrives flere interessante bøger på baggrund af dette materiale. Her er vægten lagt på den medicinske fagkunds kabs rolle i den statslige administration, og hvad det førte med sig af kontroverser med juristerne og med den lægestand, som det efterhånden blev opfattelsen, at de repræsenterede, men der kunne formodentlig også skrives om andre spændende, medicinhistoriske emner. Jeg er ihvertfald blevet nysgerrig efter selv at læse, hvad det var for nogle sundhedsfaglige spørgsmål, kollegiet blev bedt om at tage stilling til.

Lene Otto

Bo G. Nilsson:

Folkhemmets arbetarminnen

En undersökning av de historiska och diskursiva villkoren för svenska arbetares levnadsskildringar. Nordiska museets Handlingar 121. Stockholm 1996. ISBN 91 7108 410 X.

Det er ikke denne bogs emne, der er nyt og interessant, men måden det analyseres på. Bo Nilsson har skrevet om indsamlingen og udgivelsen af svenske arbejdererindringer efter 2. verdenskrig, men han behandler dem ikke på traditionel vis ved at tage udgangspunkt i en faggruppes vilkår, holdninger til arbejde, fagstoithed etc. I stedet ser han på dem som *fortællinger*, hvor teksten således ikke bare er kilde – et middel til at få noget at vide, men både er middel og mål. Han interesserer sig ikke

bare for, hvad teksten fortæller om, men også for teksten selv som fænomen. Arbejdererindringen som kulturhistorisk fænomen. Derfor skelner han mellem *teksten* og *konteksten*, dvs. at han undersøger indsamlingen af arbejdererindringer i en historisk og samfundsmæssig sammenhæng. Hvilken sammenhæng han mere præcist tænker på, fremgår af bogens titel: arbejdererindringerne skal ses i sammenhæng med opbygningen af »folkhemmet«. Men ambitionen er større end det: han vil undersøge de historiske og diskursive forudsætninger for denne indsamling.

Disse forudsætninger søger han i den tidlige folkelivsforsknings interesse for »de andre«, dvs. de ikke uddannede grupper: »På gränsen mellan bildad och obildad skapades såväl folklivsdiskurdens institutioner, arkiv och museer, som den autenticitetsretorik, vilken omgav talet om det folkliga.«

Forudsætninger for indsamlingen af arbejdererindringer er »opdagelsen« af individet inden for etnologi og folkelivsforskning. Det var bla. Sigurd Erixon, der stod for en sådan nyorientering inden for etnologien. Der er tale om en proces, der indebar en semantisk nytolkning af begrebet »folk«, så det ikke bare betød almue, men også kom til at omfatte lønarbejderen, og hvor individet og »mands minde« blev vigtige kategorier i forskningen. De biografisk strukturerede spørgelister var en nyhed.

I mellemkrigstiden blev arbejderne anerkendt som et af kulturhistoriens subjekter; arbejderne skulle integreres i nationen. Arbejdernes livserfaringer skulle synliggøres. Fortællingerne om datidens klasse-samfund var deres politiske berettigelse. Forfatteren har eftersøgt omtalen af erindringerne i medierne efterhånden som de blev udgivet. Han viser, at de individuelle livshistorier blev til en almen kategori: Den Svenske Arbejder. *Folkhemmets* arbejder var samtidig arbejderbevægelsens idealprojektion af sig selv: den fagstolte, moderate og fornuftige, mandlige arbejder var et billede, som på de ene side reflekterede en del af sandheden, og på den anden side kontrollerede og gav virkeligheden retning.

Det nye var at individuelle arbejders liv i sin helhed tematiseredes i fremstillingen. Arbejderne havde fået et liv ligesom borgeren. Tidligere var det bestemte temaer som fx læreårene og ikke det selvbiografiske, man fra indsamlerens side havde været interesseret i. Alligevel blev arbejderne ikke først og fremmest anskuet som individer, sådan som tilfældet var med de borgerlige biografier, men sås mere som repræsentanter for et fag. Alligevel spillede udgivelsen af disse erindringer en rolle i opbygningen af velfærdssamfundet.

Forfatteren påviser hvad der skete med erindringsmaterialet, når det skulle udgives. I en enkelt erindring blev der således foretaget mere end 300 redaktionelle rettelser. I forvejen forudsatte autenticiteten, at erindringen ikke havde litterær kvalitet, så rettelserne var først og fremmest af indholdsmæssig art. Det var især afsnit om problemer og slid, samt de afsnit der blandede fortid og nutid, der blev slettede. Udgiverne var kun interesserede i erindringer om fortiden, ikke i refleksioner over nutiden.

Man kan således ikke lade være med at tænke, at arbejderne ikke bare er subjekter, men snarere objekter i en autenticitetsdiskurs, hvor det netop er deres manglende subjektstatus, der giver deres erindringer værdi som dokumentation af fortiden.

Det er en behagelig afveksling at læse denne bog, fordi den forholder sig kritisk til forestillingen om personlige erfaringer som noget, der er uberørt af samfundet, en næsten hellig kilde til individets verden. Hovedparten af erindringsforskningen har nemlig ikke dette kritiske perspektiv, men er snarere med til at cementere dualismen mellem individ og samfund.

Lene Otto

Edith Mandrup Rønn: De fattige i ånden
Essays om kultur, normalitet og ufornuft. En etnologisk undersøgelse af praksis inden for dansk åndsvagevæsen og -forsorg ca. 1840-1990. Med eksempelmateriale fra Åndsvageanstalten i Ribe. Museum Tusulanums Forlag. Københavns Universitet 1996. ISBN 87-7289-376-1. Kr. 268,-.

Dette er på ingen måde en traditionel ph.d.-afhandling. Det er en meget personlig beretning om forfatterens møde med dansk institutionshistorie, med skiftende behandlerkulturer og ikke mindst med de menneskeskæbner, der måtte lægge krop og (fattig) ånd til medicinens, psykologiens og pædagogikkens sandheder. Man er aldrig i tvivl om forfatterens tilstedeværelse i teksten. Læserne bliver delagtiggjort i de overvejelser af teoretisk, praktisk og moralsk karakter, der er gjort undervejs i undersøgelsen. Alle kapitler indeholder personlige refleksioner over det emne, der behandles, uanset om det handler om uønskede børn i fortid og nutid, anstalters arkitektur, civilisation, institutionskultur, livshistorier, begreber for anderledeshed eller behandlerne.

I bogens lange indledning gøres der meget ud, hvad læsningen af Michel Foucaults værker har betydet for forfatteren. Man får den tanke, om ikke bogen med en direkte inspiration fra Foucault, burde have heddet »Åndsvaghedens historie«. Det skyldes måske, at afhandlingen godt nok er en Foucault-inspireret analyse af, hvordan vi har afgrænset og udgrænset de åndsvage fra samfundet, men forfatteren går ikke så vidt som til at sige, at åndsvaghed ligesom seksualitet er en diskurs. Begrebet diskurs bruges her snarere om de skiftende videnskabelige sandhedsregimer, der fastslår, hvad der er bedst for »de fattige i ånden«.

Gennem læsningen får man dog en fornemmelse af, at åndsvaghed kun eksisterer i kraft af de praksisser, der efterhånden er udviklet omkring disse afvigende mennesker, og i kraft af de begreber, der kan skille dem ud fra gruppen af normale. Tosses har man vel altid haft, men åndsvaghed som kategori eksisterer kun i kraft af foreningen af den medicinske vilje til at finde årsager til intelligensdefekter, så »sygdommen« kunne helbredes eller udryddes, psykologiens forsøg på at videnskabeliggøre sig ved hjælp af intelligens-tests og den politiske vilje til at skabe et samfund med en sund, normal og livskraftig befolkning, således som det kom til udtryk i Steinckes åndsvagelov fra 1934. Uden disse forskellige typer af praksis havde vi ikke haft en gruppe af åndsvage, der kræ-

vede anstaltanbringelse, straf, behandling, beskæftigelse, motivation og integration, men hvad havde vi så haft?

Bogens undertitel er vigtig, for netop den historiske omgang med – og omtale af mennesker med manglende åndlige evner, er afhandlingens fokus. Forfatteren har nærlæst arkivalier fra åndsvageanstalten i Ribe, og får med udgangspunkt i disse papirer skrevet historien om en åndsvageforsorg, der svulmede op, og som senere måtte på slankekur, fordi de såkaldte videnskabelige IQ-tests havde været for ubarmhjertige i deres krav, hvilket resulterede i en stor gruppe af de såkaldte *fejlanbragte*.

De mennesker, en senere tid så på som fejlanbragte, var personer, som efter tilsyneladende objektive kriterier, var blevet testet som åndsvag i en eller anden grad. Den eugeniske tæknings udbredelse i mellemkrigstiden betød, at de åndsvage blev betragtet som farlige. Problemet var ikke de dybt åndsvage, deres afvigelse talte for sig selv, men derimod grænsetilfældene. Man frygtede især de ikke-synligt åndsvage, der kunne narre med deres tilsyneladende normalitet. Man frygtede for befolkningens degeneration. Derfor blev det opfattet som vigtigt at få lavet en videnskabeligt defineret grænse mellem det normale og det unormale. Et enkelt point på en skala adskilte de mennesker, der kunne leve i frihed fra de, der blev dømt til livsvarig internering og tvungen sterilisation.

Datiden havde tilsyneladende ingen problemer med at betragte personer, der både kunne læse og skrive, og som var i besiddelse af en stor almenviden, som åndsvage. For de (sociale) træk man brugte til at *definere* åndsvaghed med, fx promiskuitet, kriminalitet, spiseforstyrrelser, åbenlys seksualitet, arbejdsværging, manglende personlig hygiejne etc. blev samtidig vendt om, således at en sådan adfærd blev *forklaret* med den pågældendes åndsvaghed. En gedigen cirkelslutning, og så rullede lavinen: diagnoser blev stillet, anstalterne blev fyldt, ventelister oprettedes, nye anstalter kom til, tests blev udført og revideret, rapporter blev skrevet, personale blev uddannet, tidskrifter blev oprettet, familier blev kontrol-

lerede, vejret og målt og de tilsynsførende havde travlt. Men pludselig ændredes hele grundlaget for denne udvikling. Forfatteren kalder det *en kovending*, og det er vist et meget præcist udtryk, for i 1959 skulle særforsorgen pludselig udflyttes. Interneringens tid var med ét slag forbi. Den medicinske sagkundskab mistede en arbejdsmark, men til gengæld blev der masser af nye opgaver for pædagoger. Åndsvaghed skulle ikke mere betragtes som en sygdom, der krævede indlæggelse, men som et handicap, der krævede pædagogisk støtte og vejledning, således at den enkelte kunne leve et liv så tæt på det normale som muligt. Normale og handicappede skulle integreres.

Forfatteren har en veludviklet evne til at læse bag om teksten, og det er en stor styrke i bogen, at der ikke med historiens bagklogskab lægges op til en forargelse over tidligere tiders normative syn på de åndsvage. Tværtimod reflekteres der til stadighed over såvel forfatterens egen – som samtidens syn på normalitet. Denne sensitivitet overfor stoffet betyder også, at man til tider får en fornemmelse af, at kilderne har styret disponeringen lidt vel meget – man kommer meget vidt omkring. For at kunne udnytte det spændende kildemateriale fuldt ud, har hun valgt essayformen, hvor mange vinkler medtages fremfor en stram analyse af åndsvagheden, der ville have styret kildevalget hårdere. Det er et valg, og det er gennemført, og jeg er fuld af forståelse for, at forfatteren har været dybt grebet af indholdet i materialet, for det bliver man også som læser.

Lene Otto

Bernard Eric Jensen mfl.:

Erindringens og glemslens politik

Roskilde Universitetsforlag. 1979. 280 s. ill. ISBN 87-7867-013-6. Kr. 175,-.

Bogen er første bind i en serie udgivet af Center for humanistisk historieformidling på Danmarks Lærerhøjskole. Der er tale om en antologi med ialt otte bidrag fra historikere, etnologer og litteraturforskere. Det fælles udgangspunkt er en udforskning af begreberne *erindring* og *minder* i

relation til historieformidling. Det er det, der i den engelsksprogede litteratur diskuteres under betegnelsen *commemorations*. Bernard Eric Jensen har skrevet indledningen, hvor han dels introducerer begreberne dels forsøger at relatere de enkelte artikler til disse begreber.

Den første artikel af Claus Bryld handler om formidlingen i tv af tre store historiske fænomener: besættelsestiden, arbejderbevægelsen og landboreformerne. Han undrer sig over, at kun formidlingen af de to første emner medførte kraftige reaktioner i offentligheden, mens den sidste gik nærmest upåagtet hen.

De to litteraturforskere Anne Birgitte Richard og Torben Weinreich skriver henholdsvis om problemerne med retrospektivt at skrive om en periode, som man både har en personlig erindring om, og som man før har behandlet professionelt men under andre forståelsesformer, og om erindringer som fortællestrategi i romaner.

De to etnologer Lene Floris og Anette Vasström skriver henholdsvis om udgivelsen af folkelige erindringer og om Guldalder-festivalerne som en ny form for formidling på museerne. Den første reflekterer således over personlige erindringer, den anden over konstruktionen af kollektive erindringer som et kommercielt produkt, der bla. kan markedsføres i udlandet.

Derudover er der tre artikler. Temaet i Carsten Tage Niensens artikel er det tidligere Østtysklands dobbelte fortidsbearbejdelse (nazitiden og efterkrigstiden) i en museal sammenhæng. Anette Warring diskuterer begreberne *kollektiv erindring* i forhold til de to teoretikere Maurice Halbwachs og Pierra Nora. Antologien rundes af med Bernard Eric Jensens præsentation af erindringshistorie som et nyere forskningsfelt. Han konstaterer en stærkt øget humanistisk forskning i jubilæer, mindefester og mindedage. Artiklen indeholder mange interessante refleksioner over forskningens rolle i denne »mindefesteres æra«, som vi tilsyneladende er midt i.

Selvom antologien er perspektivrig og engageret, bliver man ikke nødvendigvis overbevidst om det frugtbare i at udvide erindringsbegrebet til at omfatte al beskæftigelse med fortiden. Hvorved adskil-

ler *kollektiv erindring*, sig egentlig fra det gode gamle ord *historie*? Et muligt svar herpå får man ved at undersøge, om det indholdsmæssigt ville gøre nogen forskel, hvis man erstattede »kollektiv erindring« med »fortælling« eller slet og ret med »historie«. Umiddelbart ser det ikke ud til at gøre nogen forskel. Claus Bryld kunne lige såvel have skrevet »kampen om historien« som »kampen om erindringen« – rent faktisk skriver han ind imellem »historiepolitisk kamp« om de samme fænomener. Jeg anfægter ikke det legitime i at anvende modebegreber på gammel empiri, men spørger blot, om det giver nye erkendelser?

Dermed ikke sagt, at antologien ikke skulle være skrevet. Der er meget interessant stof at hente i den, med den leder af det, som mange antologier og forskningscentre lider af, nemlig at det er svært at kombinere fagtraditioner sammen til et mere samlet bud på en forståelse. Dog er denne antologi bedre end så mange andre inden for sin genre. Det virker som om bidragene, så forskellige de end er, udspringer af et frugtbart forskningsmiljø, som giver meget ny inspiration til den enkelte arbejder. Man ser bestemt frem til nye udgivelser fra centret.

Lene Otto

Kirsten Rykind-Eriksen: Det Tekstile Orgie, 1880-1950

Give-Egnens Museum, 1996, 36 s., ill.
ISBN 87-985071-1-7. Kr. 35,-.

»Det Tekstile Orgie« er titlen på heftet, udgivet af Give-Egnens Museum i forbindelse med særudstillingen »Gemmemøbler & Tekstiler«, afholdt i sommeren 1996. Den beskrevne periode er 1880-1950, og titlen henviser til den overflod af broderede tekstiler, der fandtes omkring århundredskiftet, som vi ikke ser det i dag. De gamle kister, hvori tidligere generationer havde opbevaret sengeudstyr og tøj, var sat på loftet – og det nyder eftertiden og mange lokale museer godt af.

Der er tre kapitler, og heftet indledes med et kapitel om *tekstiltfremstilling*. En gennemgang af arbejdsprocesserne, for at råmaterialerne uid og hør bliver til garn og

senere forarbejdes til stoffer – kartning, spinding, tvinding, vævning, strikning, syning og tilskæring. Desuden et lille afsnit om knipling og et om broderiforretninger, der fortæller om tidens øgede interesse for broderier.

Lokale vævere leverede stofferne, der brugtes af den lokale befolkning, vadmel og hvergarn samt sengetøj, overdyner i olmerdug og underdyner i bolster, mens de mere luksusprægede såkaldte kramvarer købtes på markeder eller hos købstandens købmænd. Strikning af strømper, handsker, undertøj og sjaler var almindelig både til husholdningen og til salg gennem uldkræmmerne. Kniplingerne var til kvindedragtens hovedtøjer i 1800-årene samt til kraver, duge og til gardiner i 1920'erne.

Spredning af broderiforlæg og modenyheder skete blandt andet via modeblade. Handlen med industrielt fremstillede stoffer af uld og bomuld, konfektionssyede skjorter og bukser blev efterhånden overtaget af manufakturforretningerne, og i folketællingerne kan nedgangen følges i flere af de gamle håndværk – vævning og skræddersyning.

Kapitlets sidste afsnit om de nye gemmemøbler fortæller om den ændrede praksis med ophængning af familiens tøj. I stedet for at hænge en tung hvergangskjole på knager i skabet hængte man nu de noget lettere beklædningsdele på bøjle over en bøjlestang. Standkisten og dragkisten kom på loftet, kommoder og klædeskabe indgik som dele af et helt soveværelsesmøblement.

Det følgende kapitel har overskriften *Hjemmets skønhed* med omtale af de internationale bevægelser i sidste halvdel af forrige århundrede, hvor begreber om æstetik og filosofi blev kædet sammen med det borgerlige familiebegreb. Kvindelige sysler som broderi, der fremvistes i boligens broderede pyntetekstiler, var åndens og håndens værk kontra industrien og dens genstandsoverflod. I Danmark fik husflidsbevægelsen en folkeopdragende betydning gennem højskolerne blandt andet ved undervisning i broderi og vævning. Et større afsnit gennemgår hvidsyning og de forskellige broderiteknikker, der foruden hækling og orkis kom til at præge de broderede pyntetekstiler.

I det tredje kapitel om *tøj* gennemgås kvindedragt, mandsdragt og barnedragt ud fra museets dragtsamling. Det afsluttes dels med et afsnit om folkedansdragter fra egnen, dels om behandling af tøj og til sidst kort om højskoleæstetik, hvor tråden fra det foregående kapitel om hjemmets skønhed tages op.

Et hefte på 36 sider, der både vil gøre rede for tekstilhistorie, internationalt og nationalt, dragthistorie og broderihistorie. Forfatteren er på sikrere grund ved beskrivelsen af dragtdele og broderier, hvor udgangspunktet er museets store samling. Heftet vi så meget og går egentlig så lidt i dybden. Ud over museets tekstil- og dragtsamling er folketællingerne blevet brugt samt uddrag fra litteratur om emnerne. Desuden mundtlige oplysninger, der dækker tiden i mellemkrigsårene fra to lokale kvinder, født lige før første verdenskrig.

Men hvordan bruges dette kildemateriale? Heftet er ikke beregnet til formidling til skoleelever, som man umiddelbart kunne antage efter det indledende kapitel om tekstfremstilling. Forøvrigt et unødvendigt kapitel i den sammenhæng, museets tekstilsamling er beskrevet på, der er ingen grund til at gå tilbage til middelalderen og 1600-tallet. Kapitlet er uden stringens og kludret, hvorfor omtale spinderokken til hør og ikke den til uld, og er der en forskel på redskaberne til 'dansk' hør og importeret hør? Sproget er unuanceret, man kan ikke skrive 'manufakturerne gik som regel konkurs'. Der var bestemte årsager til at de blev oprettet, hvor længe de fungerede, og hvorfor de holdt op! Jacquardvæven kom ikke, som nævnt, frem i 1700-tallet. Det skete først i begyndelsen af 1800-tallet, og det var manden Jacquard, der videreudviklede den tids mekaniske væv og fik den patenteret i begyndelsen af 1800-tallet. Han staves med c – derfor en jacquardvæv! Afsnittet om knipling har intet med Give-egnen at gøre og er i denne sammenhæng overflødig. Det nævnes, at syersker syede stoffer og boligtekstiler. Betegnelsen boligtekstiler er fra vor egen nutid, og hverken skræddere eller sy piger syede stoffer til boligen. Specielt om skrædderne nævnes, at skrædderlavet holdt op i 1857, men ved næringsloven af

1857 var det samtlige håndværkslav, der ophørte. Man læser endvidere under kapitlet om dragten, at landbefolkningen først brugte den sorte farve i deres dragt for hundrede år siden. Det er ikke rigtigt. Sort og rødt har været anvendt i bonde- dragterne som reminiscenser fra renaissance-tidens dragt, og den sorte brudekjole, der bruges på landet omkring århundredskiftet stammer fra den borgerlige sorte dragt. I afsnittet om behandling af tøj savner man omtale af stryging, som dog var en meget væsentlig proces ved efterbehandling af det vaskede tøj.

Der tages udgangspunkt i Give-Egnen, hvor ulden og hørren har skabt den økologiske baggrund for egnens erhvervsmæssige udvikling. Hede bønderne mod vest, hvor forarbejdning af ulden indgik som en binæring til husmandsbruget. Mod øst hvor dyrkningen og den videre forarbejdning af hørren indgik som binæring til landbruget, det var hovedsagelig mænd, der var vævere. Hvordan påvirkedes dette gamle erhvervsmønster af den nære voksende stationsby? Hvor meget har Andelsklædefabrikken i Grindsted, grundlagt i 1889, betydet for egnen? For væverne og spinderne – men også erhvervsmæssigt for antallet af vævere anført i folketællingerne og for lokalbefolkningen eller for manufakturforretningerne – vist ikke meget, men et interessant perspektiv, der viser, hvorledes den lokale tradition med at få spundet og farvet garnet hos væveren eller farveren nu blev overtaget af fabrikken. Helt frem til 1922 var først og fremmest garnfremstilling og farvning de vigtigste arbejdsområder.

Geografisk ligger Give-Egnen midt i Jylland i Vejle amt. Give er stationsbyen på jernbanestrækningen på Vejle-Herning. Forfatteren nævner også, at den egentlige byudvikling først skete efter, at jernbanen var anlagt i 1894. Men hvorfor bruges dette faktum ikke som udgangspunkt i analysen af den erhvervsmæssige udvikling? Problematikken stationsby/opland er dog et etnologisk studieområde. Antallet af vævere går ned i de omkringliggende sogne, og antallet af manufakturforretninger stiger. Det antydes men bruges ikke som udgangspunkt til at forklare tallene i folketællingerne. Og oplandets bondebefolk-

ning blev opsuget af stationsbyens borgerlige påvirkninger, både i boligens uformning, i bygningerne, som vist i heftet og også i dragten, der fulgte tidens mode.

Det var en fattig egn, og dagligtøjet blev slidt. En lokal egenart i sentetøj eller dragter kan ikke spores i museets tekstilsamling. Er tekstilsamlingen på Give-Egnens Museum så meget anderledes end mange andre lokalmuseers? Det tror jeg egentlig ikke, men hvert enkelt tekstil – sengetøj, broderi eller beklædningsdel – har, da udstillingen blev projekteret, været i hænderne på fagfolk og er blevet beskrevet. Forfatteren ønsker naturligt nok at kunne finde og beskrive lokalbefolkningens dragt, men perioden ligger så sent, at det er modedragten, der beskrives. Give-Egnens borgere har efter det beskrevne og ifølge illustrationerne fra udstillingen været klædt som de fleste andre bymæssige samfund i hele landet. At heftet så ikke kan fremhæve det lokale præg i selve tekstilerne er jo også et resultat.

Ingeborg Cock-Clausen

Anders Enevig:

Krucifikser i danske klosterhaver

88 sider, illustreret, Poul Kristensens Forlag. ISBN 87-7851-041-4. Kr. 160,-.

Enevigs nye bog »Krucifikser i danske klosterhaver« er vokset ud af arbejdet med bogen »Vejkrucifikser i Danmark« fra 1994. Nu er Enevig gået ind i de små katolske samfund og fortæller om enkelte krucifiksers plads og historie i dem. Og ikke alene bringer han oplysninger om de enkelte krucifiksers udførelse, om de processioner og valfarter, der er knyttet til nogle af dem, han taler også krucifiksernes og katolikernes sag med energi. Nu og da så kraftigt, at hans tonefald nærmer sig reklamens, som når han om Sostrup Slot skriver: »Alt i alt et særpræget og attraktivt kloster, der har forstået at leve op til nutidens krav som erhvervsvirksomhed«. løvrigt understreger Enevig i bogen, at han ikke er katolik.

Det interessante ved denne bog er oprigtigt talt ikke så meget korsene som de indblik vi får i de katolskes samfund. Rundt om i landet findes og har i dette

århundrede været små klostre, hvor stædige nonner har ført de gamle klostertraditioner videre og passet den daglige dont. Mange gode fotografier i bogen fortæller derom, bl.a. et morsomt ét af to nonner på en møgvogn ved Dalum Kloster.

Eske K. Mathiesen

Ena Hvidberg:

Keramik med traditioner

Greve Museum 1996, 120 sider, illustreret. ISBN 87-89367-03-0. Kr. 135,-.

Der findes et Greve på Sjælland, på Heden nær København, og et andet Greve, Greve in Chianti, i Toscana nær Firenze.

Det danske og det italienske Greve fandt i 1966 sammen som venskabsbyer. Den danske storkommune Greve skriver sig fra 1970, og man ønskede herfra i 1995 at markere 25-året for venskabsrelationerne til Greve in Chianti.

Dette afstedkom udstillingen »Toscansk majolika. En 600-årig levende fajencetradition« på Greve Museum. Jubilæet og udstillingen ligger således bag denne bog, der præsenterer en i Danmark hidtil upåagtet lokal fajencetradition.

Bogens hovedafsnit omhandler toscansk majolika fra Montelupo, en lille ny nær Greve in Chianti.

Når Toscana blev et af renæssancens store fajenceproducerende områder i Italien, skyldtes det, at produktionen på grund af brandfaren blev forbudt i Firenze og lagt ud i omegnen.

Indtil 1973 var Montelupos keramik lidet kendt, men dette år førte udgravninger under byens gamle retsbygning til, at en stor mængde potteskår fra før 1514, da bygningen blev opført, blev fremdraget, og de gav ny viden om renæssancens lokale fajenceproduktion.

Yderligere udgravninger førte til, at man efterhånden fandt frem til, at der havde fundet majolikaproduktion sted i Montelupo uden ophør gennem 600 år.

Forekomsten af velegnet pottemagerler i omegnen og beliggenheden ved Arno var naturlige forudsætninger for dette.

Fundene førte til indretningen af et museum i den gamle retsbygning, og en lokal pottemager optog produktionen af kopier

af majolikagenstande, der kunne rekonstrueres på grundlag af fundene.

Det var en samling af disse kopier, der i 1995 blev udstillet i det danske Greve.

Bogen redegør for Montelupo-keramikens fremstillingsmåde og karakteristika, og forfatteren tager os derpå med på en gevaldig flyvetur gennem fajencens og fajancens historie (de to forskellige stave-måder dækker henholdsvis den tidlige italienske produktion og den senere europæiske) og vupti er vi i Danmark med Store Kongensgade-fabrikken og Aluminia.

Hovedafsnittet er omgivet af artikler med relationer til det danske Greve.

Den første er en lang og udførlig beretning om venskabsbyernes forbindelser gennem 30 år med oprensning af hvilke lokale dignitarere, der har været i Italien, rejserne forløb, hvad man har fået at spise osv. Den må især påkalde sig lokal interesse.

Til slut fortælles om pottemageren i Karlslunde og hans samarbejde med billedhuggeren Jane Grundahl.

Ebbe Johannsen

Æsops fabler

Gendigtet og med moraler af Vagn Lundbye, oversat fra fransk af Gabriela Walter. Illustreret, 293 sider. Hernovs Forlag. ISBN 87-590-2350-3. Kr. 428,-.

Siden Æsop, som måske selv er en fabel, er der blevet fortalt utallige dyre- og andre fabler og udkommet mange fabelbøger. Nu er der føjet én mere til rækken. Vagn Lundbye har udgivet og Gabriela Walter oversat to franske fabelbøger fra 1690 og 1714, og dem har de så bikset sammen i ét bind. Lundbye har Æsop-traditionen tro forsynet bogen med en fortælling om Æsops liv, og han har givet de enkelte fabler moraler, der undertiden bliver hele små essays.

Jeg er ikke nogen ven af denne moralske vidtløftighed. Jeg mener med Lessing, at fabler skal være korte og deres pynt skal være mangelen på samme. Det er et asketisk synspunkt, indrømmet; men i denne bog kan jeg heldigvis få min smag tilfredsstillet ved blot at læse fablerne og droppe udlægningerne, da disse er tyde-

ligt adskilt fra fablerne. Andre fabeldigtere, bl.a. dem af Gellerts skole, har haft det med at digte det hele alt for meget sammen. Men i Lundbye og Walters udgave kan man nyde den rene vare, hvilket man gør, for selv om ikke alle fablerne er lige gode, så har de bedste dog pointer, der siger knæk, som når man knækker en has-selnød.

Opbyggelige er disse historier fra La Bruyères tid ikke, i alle tilfælde ikke i den betydning, at de giver læseren særlig meget at tro på. De er ofte kyniske, i alle tilfælde nøgterne og bringer læseren lukt ind i den undertiden lovlig virkelige virkelighed. Desværre er reproduktionen af stikkene i de to gamle bøger blevet snart lovlig hård, snart lovlig ulden. Bogens format hentyder smukt til fablen om frøen, der pusted sig op.

Eske K. Mathiesen

Nina Fabricius:

Landet med de store gårde

Landbohistorisk Selskab 1996. 146 s. ill. ISBN 87-7526-168-5. Kr. 148,- indb. Udgivet med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd, Landbohistorisk Selskabs Støttekreds og Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Bogen er en kulturhistorisk egnsbeskrivelse af det nordøstlige Sønderjylland afgrænset af Kolding fjord i nord, af højderyggen, hvor jernbanen er lagt, imod vest og strækkende sig til Løjtland ca. 10 km nord for Åbenrå imod syd, eller kortere Haderslev egnen og den sydlige del af Kolding opland. Forfatteren, der var ansat af Haderslev Museum til at udarbejde en kulturhistorisk oversigt over Haderslev-egnen, blev på sine mange rejser i området i forbindelse med denne opgave slået af det gennemgående præg de store proprietærgårde satte på landskabet. Dette område kaldte hun »landet med de store gårde« og anbefalede, at man foretog en særlig undersøgelse af proprietærgårdene og den kultur, der knyttede sig til dem, og den betydning, de havde haft for området.

Det blev Nina Fabricius selv, der kom til at forestå denne uddybende undersøgelse.

se, og med den blev undersøgelsesområdet, der tidligere havde begrænset sig til Haderslevvegnen, udvidet med de 8 sogne syd for Kolding. Hvilket førte til et samarbejde mellem Haderslev Museum og Museet på Koldinghus. Undersøgelsen af de store gårdes land resulterede i en udstilling, der vakte så stor interesse og opmærksomhed, at man ønskede at gøre emnet til genstand for en samlet publikation. Imidlertid nåede Ninna Fabricius ikke at fuldende sit arbejde, så museumsinspektør Peter Dragsbo og Landbohistorisk Selskab har stået for bogens redigering og udgivelsen.

Bogens første kapitel præsenterer egnen og retter opmærksomheden mod forskellene mellem egnen og de omliggende områder og mod de indre nationale og kulturelle brydninger i en grænseegn, der historisk var en del af Slesvig, hvor det meste af landet med de store gårde i over 50 år var inddraget i Tyskland.

Det følgende kapitel giver en oversigt over egnens landbrugshistorie og fremhæver bøndernes udnyttelse af landskabet i nøje samspil med bevægelser på det europæiske marked, som det lå nærmere ved end det øvrige land. Dernæst får vi karakteriseret livsstilen gennem tiderne hos de magtfulde gårdmænd: De gik ikke klædt i vadmel, som kapitlet hedder. Tjenestefolkene skulle sige *De* til proprietæren, og han tog ikke selv del i markarbejdet. Nogle havde forvaltere til at forestå det daglige arbejde. Ejerne var flot kørende med smukke heste med fint seletøj, og man klædte sig efter fineste købstadsmode.

Det følgende 4. kapitel, som er bogens centrale bidrag, skildres de store gårdejerens livsform i et mands minde perspektiv med vægten lagt på det, der for dem førte – og fører til et godt liv. Nøgleordene er gården, slægten og anerkendelse på egnen. Vi følger livet på de store gårde, som det formede sig i dagligdagen og året igennem.

Med udviklingen efter 1960 tømmes gårdene for mennesker. Storhusholdet bliver til kernefamilie, hvor konen arbejder ude og manden er alene hjemme med en enkelt medhjælper det meste af tiden.

Som et appendiks slutter bogen med en

redegørelse for bygningskulturen i det østsønderjyske landskab fra 1500-tallet og frem til i dag. Egnen er jo netop for kulturhistorikere kendt for den gamle byggeskik med tømmerkrævende bulhuse. Netop med denne faglige ballast var Nina Fabricius taget ud i landskabet og opdagede i stedet de store gårde, som hun må konstatere har været overset af etnologerne. Det får hende til her og der at fremkomme med berettiget fagkritik som fx på s. 54, hvor det hedder: »Alt, hvad der smager af almindeligt, moderne liv på landet og af tilpasning til moderne markeds- og produktionsforhold, bliver ofte af historisk interesse anset for *ødelæggelse*«. Forfatterens opdagelse af de oversete store gårde har ført til en læseværdig og velillustreret bog om et stykke Danmark, vi ikke kendte, men mon ikke billedteksten på side 119 skal byttes om med den på side 123, og havde traktorerne virkelig gummihjul før anden verdenskrig?

Johannes Møllgaard

Lars K. Christensen:

Smedesvend og Friherre

Maskinarbejde og arbejderkultur i København 1889-1914. Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie. Center for Arbejderkulturstudier. Københavns Universitet. Skriftserie nr. 36. 1996. 142 s., ill. ISBN 87-87739-40-2. Kr. 200,-.

Smedesvend og Friherre handler om arbejds-kulturen i den københavnske maskinindustri i perioden ca. 1890-1914. Det væsentligste kildemateriale er Nationalmuseets Industri-, arbejder-, og håndværksundersøgelser (IHA) fra begyndelsen af 50'erne.

Perioden er i følge forfatteren, Lars K. Christensen (LKC), særlig spændende fordi man her forlader en arbejdskultur, der var baseret på det gamle laugshåndværk, til fordel for en moderne arbejdskultur, hvis forudsætninger er den kapitalistiske produktionsmåde.

LKC præsenterer i et indledende kapitel det teoretiske udgangspunkt for studiet af arbejdskultur og har hentet inspiration hos bl.a. E.P. Thompson og i den svenske etnologi. Kernen i hans teoretiske over-

vejelser er at arbejdsprocessen i den kapitalistiske produktionsmåde fratager arbejderne kontrollen over arbejdet og at arbejdskulturen skal forstås som en kamp mellem arbejderklassen og borgerskabet om denne kontrol.

I de følgende kapitler gennemgår LKC konsekvenserne af det traditionelle laugshåndværk forsvinden til fordel for en moderne industri. Virksomhederne bliver større og mere mekaniserede. De gamle laugshåndværk bliver erstattet af nye faggrupper, der først skal til at formalisere deres uddannelse og rekrutteringen til de nye fag blev ikke længere styret af laugene. Det betød, at det stod åbent for langt flere end tidligere, at gå ind i smedefagene, deriblandt maskinarbejderfaget. Herefter følger en gennemgang af mekaniseringen i maskinværkstederne og helt i Bravermans ånd finder LKC at arbejdet gradvist tømmes for indhold, bliver til masseproduktion og at arbejderne udvikler en instrumentel holdning til arbejdet.

Men det mener LKC ikke er tilstrækkeligt for at forstå arbejdskulturen og han skifter synsvinkel fra det rent praktiske aspekt i arbejdsprocessen til at se på arbejdsprocessen som en relation mellem mennesker.

Herefter følger en række udmærkede kapitler hvor LKC ser på relationen mellem arbejdere og ledelse, hvor perioden er karakteriseret ved at ledelsesformen skifter fra at være domineret af patriarkalske træk til at være en rationel ledelse uden personlige bindinger mellem arbejdsgiver og arbejdstager. Arbejdet disciplineres, der indføres stempelure, og kontrollen med arbejderne intensiveres. Arbejdernes modtræk til den nye ledelsesstil er organisering og en kontinuerlig kamp om kontrollen over arbejdet, som i det daglige kommer til at udspille sig på mellemlederniveau. Sammenholdet overfor ledelsen bliver et centralt punkt i den nye arbejdskultur, men relationerne arbejderne imellem spiller ifølge LKC en stor rolle. Her fokuserer LKC på en indbyrdes rangorden baseret på faglig kunnen, og han kommer kort ind på forholdet mellem faglærte og ufaglærte. Men han introducerer også begrebet social kompetance som betyder evnen til at kunne begå sig i fællesskabet. Begge dele har

derfor afgørende betydning for udvikling af den moderne arbejdskultur.

Efter at have behandlet arbejdskulturen som et sæt af relationer mellem ledelse og arbejdere og arbejderne imellem, går LKC videre og inddrager normer for det gode arbejde.

Her skrider analysen desværre. Forestillingen om det gode arbejde hos maskinarbejderne bliver reduceret til et alment menneskeligt begreb om godt arbejde, der har rod i laugshåndværket, og ikke et arbejdsbegreb, der har rod i de aktuelle vilkår. Og det præger resten af bogen. Den faglige organisering bliver set som et forsøg på at modstå en reduktion af arbejdets faglige indhold fordi det strider imod nogle almene normer for et godt arbejde. Her kunne det have været interessant hvis LKC havde holdt fast i relationerne mellem faglærte og ufaglærte og prøvet at forstå den faglige organisering som et fags forsøg på monopolisering af et bestemt arbejdsområde. Den teknologiske udvikling gik dengang som nu meget stærkt og kravene til faglige kundskaber ændrede sig konstant. Det er derfor nærliggende at antage at fagstoltheden også ændredes i takt de skiftende krav, og ikke var en konstant der refererede til et ideal, laugshåndværket, hvis forudsætninger var forsvundet. LKC har ellers en væsentlig pointe i at mange af laugtidens omgangsformer, der blev videreført under den tidlige industrialisering, skiftede indhold fordi deres oprindelige forudsætninger, laugsvæsenet ikke eksisterede mere. Han burde have været opmærksom op det sammen med hensyn til idealet om det gode arbejde.

LKC giver ellers en god beskrivelse af disciplineringen af arbejderne. Man begyndte at drikke mindre, de blå mandage blev færre og man holdt til en hvis grad selvjustits blandt arbejderne. Denne disciplinering ser JKC ikke blot som resultatet af et pres ovenfra, men også som en intern disciplinering, der havde til formål at gøre arbejderbevægelsen til en troværdig forhandlingspartner, og ad den vej sikre en forbedring af arbejdernes vilkår.

Bogen har mange gode intentioner og beskæftiger sig med en meget spændende periode i dansk arbejderkulturs historie. Der er også flere gode iagttagelser,

men desværre vil forfatteren for meget og på det analytiske plan mangler den stringens.

Torkil Adsersen

Peter Henningsen: Nøgne og Brødløse

En lille bog om Store Egholm. Forlag JBJ, Ærø 1996. 60 s., ill. Forhandles i Ærø Boghandel telf.: 62531077. Kr. 119,-.

En spændende lille bog, der fortæller om marginal ressourceudnyttelse, når livsformer trues – eller om, hvad en holm kan bruges til.

Holmen er Store Egholm i det sydfynske ø-hav, der i gennem mange århundreder har været brugt til hævdevunden jagt og fællesgræsning for bønder på det østlige Ærø, i hovedsagen altså de 35 bol i Marsdal, Kraghnæs og Ommel. Efter udskiftningen og overgang til selveje i 1787 ændredes ikke væsentligt på græsningen på øen, der til stadighed var uindhegnet. Karle roede over og slog hø og en vogterdreng tilså kvæget og flyttede hegnspæle fra juli til oktober.

I slutningen af forrige århundrede skete et befolkningstryk på Ærø, der dels medførte udvandring, dels intensiv udnyttelse af jorden. Det medførte, at småkårsfolk blev nødsaget til at flytte derhen, hvor billig jord kunne erhverves, her altså til en stormflodstruet øde holm med langt til skole og nabokoner.

Eksistensgrundlaget for småkårsfolkene var landbrug kombineret med søfart (handel mellem øerne) og fiskeri, hvilket dog ikke behandles yderligere i bogen – al den stund, som det bemærkes, at det er begrænset, hvor mange fingeraftryk disse småkårsfolk har sat sig i bevarede arkivalier. Ikke desto mindre har bogen sin beretigelse som »et lille tandhjul i historiens store maskineri«.

P.H. beskæftiger sig i stedet indgående med, hvem der befolkede holmen hvornår: faktisk var der kun en familie, der formåede at holde ud i samfulde 37 år fra 1863 til 1900. Endvidere findes udførlig fortælling om holmens ejerlav gennem årene. Bogen har som sådan ikke mindst stor lokal interesse.

Mette E. Havsteen-Mikkelsen

Lars Heide:

Hulkort og EDB i Danmark 1911-1970

Systemes teknologiserie. Forlaget System A/S, Aarhus, 1996. 411 s., ill. ISBN 87-7783-224-8. Kr. 350,-.

Forlaget System har med Lars Heides store undersøgelse af databehandlingens tidlige historie i Danmark udsendt et nyt, væsentligt bidrag i serien af udgivelser af teknologihistorie, som forlaget, til glæde for mange, har valgt at satse på. Teknologihistorie er en af de indfaldsvinkler til historiefaget, der i de senere år er blevet markant interesse for.

Bogen er et vægtigt arbejde på et hidtil stort set ubeskrevet, men særdeles betydningsfuldt felt. Indførelsen af informations-teknologi kan med rimelighed kaldes den væsentligste teknologiske enkeltfaktor i de enorme forandringsprocesser i den industrialiserede lande i efterkrigstiden. Hvad indførelsen af databehandling frem til i dag har betydet for det danske samfund, erhvervslivet og for den enkelte, er imidlertid en voldsom opgave at beskrive og vurdere i sin helhed. Men den problematik er da heller ikke forsøgt behandlet i bogen. Ved at afgrænse undersøgelsen til at dække perioden indtil 1970 undgår forfatteren at skulle bevæge sig ind på det langt mere omfattende – men efter min mening også meget interessante emne: historien om og betydningen af den store udbredelse af elektronisk databehandling, eller som det oftest kaldes i dag: informationsteknologi, i Danmark.

Forfatteren har valgt at lade den elektroniske databehandlings forhistorie – hulkortteknologien – have samme omfang i bogen som historien om indførelsen af EDB. Selve fremstillingen fylder bogens første 318 sider, mens de sidste 92 sider udgøres af et fyldigt engelsk *summary*, en gennemgang af kildematerialet, to appendikser med tabeller og statistisk materiale samt noter og register. I fremstillingen fylder første del, »Hulkortsystemerne«, de første 153 sider og anden del, »EDB indtil 1970«, de næste 165 sider. Forfatteren begrunder den høje prioritering af historien om den langt mindre kendte og udbredte hulkortteknologi med, at den løste vigtige samfundsmæssige opgaver, og at den var

en afgørende forudsætning for udviklingen af EDB. Den meget mere grundlæggende forandring, der følger med indføringen af EDB betyder imidlertid, at fremstillingen 'brækker over' og i anden halvdel får en mere dynamisk karakter. Sagt på en anden måde bliver der lidt mere »hvorfor« i anden del, mens første del i højere grad beskriver »hvordan« og »hvornår«.

Bogen er en bearbejdning af forfatterens Ph.D. afhandling fra 1990. Den er baseret på et meget stort materiale indsamlet fra 1985 til 1988. Den indeholder således en guldgrube af detaljerede oplysninger, som nok må siges at have mest interesse for særligt interesserede. Vi får beskrivelser af, hvorledes de væsentligste, konkurrerende udenlandske hulkortsystemer og -fabrikater var opbygget og fungerede. Læseren kan i enkeltheder følge overvejelser over, hvordan offentlige institutioner og private virksomheder i Danmark har besluttet sig for indkøb af forskellige systemer til forskellige formål. Bogens anden del indledes med nogle mere oversigtlige og forklarende kapitler om baggrunden for udviklingen af EDB-teknologien. Men også i anden del føres læseren gennem detaljerede fremstillinger af indføringen af EDB dels i det offentlige og dels i private virksomheder. Ligesom hulkortteknologien er EDB udviklet i udlandet. Amerikanske IBM bliver fra starten førende på verdensmarkedet. Historien rummer kun et enkelt eksempel på en dansk virksomhed, der har udviklet EDB-teknologi, som har vakt international opmærksomhed: Regnecentralen.

Jeg vil tro, at detaljerigdommen generelt er for stor for de fleste læsere. Man kan på sin tur gennem detaljerne, navnlig i første del, nemt miste koncentrationen om stoffet og dermed overblikket over den generelle udvikling, som i høj grad må anses for spændende og relevant. Heldigvis er der dog i slutningen af hvert kapitel en kort sammenfatning, som kan hjælpe den standhaftige læser med at bevare overblikket over stoffet.

Blandt fagets udøvere er det et fremherskende synspunkt, at moderne teknologihistorie bør være »kontekstuel«. Dette skrækkelige ord dækker over den indlysende tilgang til stoffet, at teknologisk

udvikling skal analyseres og forstås i sammenhæng og vekselvirkning med alle andre sider af den historiske udvikling eller kontekst. Lars Heide gør udmærket rede for hvordan tekniske og naturvidenskabelige landvindinger og i nogen grad også hvordan samfundsmæssige behov baner vejen for udviklingen for databehandling fra hulkort til EDB. Jeg kunne imidlertid godt have tænkt mig, at stoffet i langt højere grad havde været behandlet »kontekstuel«, at der havde været flere perspektiverende afsnit af mere reflekterende karakter. Hvad betød det for virksomheden, dens samfundsmæssige rolle og placering, for kunder, brugere, og de enkelte medarbejdere når den ny teknologi blev indført? Lars Heide har skrevet en bog, som i mange år vil være hovedværket om databehandlings tidlige historie i Danmark, men der er nok for meget teknik og for få mennesker i bogen til at den bliver en bestseller.

Flemming Steen Nielsen

Johannes Pedersen: Erindringer fra et bondeliv

Gunhild Nissen red. Roskilde Universitetsforlag og Gunhild Nissen, 1996. 255 s., ill. ISBN 87 7867-018-2, Kr. 195,-.

Johannes Pedersen er født 1907 i landsbyen Prejlerup, Grevinge sogn ved Lammefjorden. I 1908 flyttede familien til en gård på Sasserup Mark på Holbækegnen, i dag »Urnehøjgaard«, og her har Johannes Pedersen siden haft sit hjem. Igennem den sidste halve snes år har han nu og da nedskrevet erindringer fra sit lange liv som sjællandsk bonde. I samarbejde med datteren, dr. phil. Gunhild Nissen, er teksterne samlet og bearbejdet med henblik på udgivelse til en bredere kreds, og resultatet foreligger nu i bogen »Erindringer fra et Bondeliv«.

Erindringerne er opdelt i 15 afsnit, der primært er kronologisk opbygget og begynder med bedsteforældrenes og forældrenes baggrund. Herefter fortælles om barndom, skoletid, ungdomsliv og temaer som markarbejde, afgrøder og stalde, arbejde i husholdningen, pligtarbejder, til-

lidsposter, kvægavl osv. Bogen afsluttes med en skildring af forfatterens hverdag i dag.

Bogen slutter sig til de udgivelser af landmandserindringer, som vi har set flere af gennem de senere år. Beretningen er klar og velskrevet, og har som mange andre lignende erindringsværker sit tyngdepunkt i skildringen af barndom og ungdomstid. Her rummer den også et væld af levende beskrivelser af dagligdagen på en gård i begyndelsen af dette århundrede, fortalt i korte og let læste afsnit med emner som »den spanske syge«, »lokal handel«, »dagligt fodtøj« m.v.

Her kan fremhæves den værdifulde og detaljerede beskrivelse af hvordan gården fik monteret vindmotor, som et af mange eksempler på, hvorledes man på mikroplan kan følge de store ændringer, der er sket på landet i den forløbne menneskealder.

Materiale af denne art, som baserer sig på aktørernes egne beretninger, er naturligvis behæftet med indlysende metodiske problemer. Erindringsfejl og bevidste eller ubevidste udeladelser er blot nogle af de mest umiddelbart iøjnefaldende. Det er også typisk for denne form for fortælling, at det er den forholdsvist ukomplicerede og vellykkede livshistorie, vi stifter bekendtskab med. Her er beretningen om en landmandsfamilie, der ved generationers hårdt og målbevidst slid har kunnet arbejde sig frem fra fattige kår til en velbevaret gård og fremtrædende tillidsposter i samfundet, – den positive historie fra en landmand, der kan være tilfreds med sit liv og sit virke.

På den anden side er netop den personlige skildring – de kildekritiske svagheder til trods – og det førstehåndskendskab, man herigennem får til landbruget i en periode, hvor det har gennemgået en revolutionerende udvikling, væsentlig. Kun gennem den type fortælling kan vi få et nuanceret og uddybende supplement til det, der ellers skrives om emnet på et mere overordnet plan.

Bogen vil givet have stor lokalhistorisk interesse, men vil med sit tiltalende fortællingsprog også kunne interessere en bredere kreds.

Mette Skougaard

Birgit Andreasen:

»Prøven« – en institution i Rødovre

Rødovre Lokalhistoriske Forening, 1996. 108 s, ill. ISBN 87-89316-02-9. Kr. 100,-.

Etnologen Birgit Andreasen har skrevet en bog om institutionen »Prøven«, beliggende i Rødovre. »Prøven« var en kriminalpræventiv institution, oprettet for »vanskelige unge« i 1906 med det formål at »vække deres Lyst og Længsel efter at komme til at gøre Gavn for Føden« og »opdrage eleverne til lovlydige mennesker og at vænne dem til arbejde, orden og renlighed«. I 12 kapitler gennemgås institutionens historie fra grundlæggelsen frem til idag, hvor institutionen er afviklet, og bygningerne er blevet erklæret bevaringsværdige. Undervejs skifter institutionen funktion fra opdragelsesanstalt, statsungdomshjem, læringleplejehjem, ungdomspension til institution for psykisk handicappede. I takt hermed ændres institutionens navn fra det malende »Prøven« til det mere neutrale Espevang i 1976. Birgit Andreasen giver en grundig redegørelse for skolehjemmets behandlingsprincipperne, bygninger, elever, personale og dagligdagen på institutionen i form af undervisning og arbejde. Bogen skildrer ligeledes elevernes bedømmelser af deres ophold på »Prøven« og resultaterne af de pædagogiske anstrengelser.

Den stigende ungdomskriminalitet – mest i form af berigelsesforbrydelser – i slutningen af 1800-tallet havde medført et pres på de eksisterende fængsler. Erfaringerne viste, at kriminaliteten ikke mindskedes trods fængselsstraf. I 1905 blev en ny lov vedtaget, den såkaldte »Børnelov«. Unge mellem 15 og 18 år kunne idømmes betingede domme for de almindeligste overtrædelser som tyveri, hæleri og vagabondering. Loven gav det juridiske grundlag for oprettelsen af »Prøven«, hvor straf erstattedes med opdragelse. Det pædagogiske princip bag »Prøven« var således, at unge lovovertrædere ikke skulle straffes i fængslerne, men i stedet anbringes på et hjem, så det var muligt at påvirke dem til en normal tilværelse som nyttige borgere i samfundet.

Med inspiration fra engelske reformskoler gik foreningen »Fængselshjælpen«

igang med at arbejde for oprettelsen af opdragelsesinstitutioner for børn og unge, og »Prøven« blev en af de første. Institutionen skulle både være en skole, en læreplads og et hjem. De unge boede på institutionen, sov i sovesale og spiste sammen.

Disciplineringen af de unge var det væsentligste princip. Begreber som pligt og ære var centrale. Man skulle lære at lystre. Hertil var undervisningen i gymnastiktimerne egnet. Der var opbygget et system af belønninger (præmier, dusører, udmærkelsestegn), men også sanktioner (indskrænkelse af frihed og fordele, isolation, fysisk revselse) for at opnå målet.

Dagene var opdelt i arbejde og skoleundervisning (herunder gymnastik). I fritiden kunne der udøves husflid, læsning, sport og idræt. De unge måtte ikke færdes frit uden for området, kun under opsyn.

Mange havde mangelfuld skolegang, når de kom til hjemmet. Skoleundervisningen bestod af læsning, retskrivning og regning, tegning, sprog og musik. Hertil kom dansesestilbud som musik og foredrag.

Der var knyttet landbrug og gartneri til skolen, ligesom der var værksteder og køkken, hvor man kunne oplæres til fx skibskok. Der var også en sømandsafdeling med en øvelsesmast »Fregatten Ligstille« på gårdspladsen. Læretiden var op tre år, og mange forlod hjemmet med en svendeprøve. Efter opholdet på anstalten holdt forstanderen tilsyn med eleverne en tid frem.

De historiske kilder til beskrivelsen har været vanskelige at grave frem, men omhyggelige arkivstudier på Rigsarkivet og Landsarkivet af arkivalier fra Børne- og Ungdomsforsorgen, foreningen »Fængselshjælpen« og »Prøven« har bragt meget nyt for dagen. Hertil kommer studier af jubilæumstidsskrifter, aviser og tidsskrifter fra perioden. Birgit Andreasen har endvidere suppleret materialet med indsamling af interviews. Fremstillingen bygger for en stor del på gengivelse af citater ud fra en betragtning om, at terminologien i sig selv bidrager til tidsbilledet. De mange illustrationer er ligeledes med til at give et autentisk indblik, men lider under at være reproduceret fra ældre tryksager. Der findes ganske enkelt ikke fotografier fra stedet.

Metodisk er bogen bygget om som en traditionel, lokalhistorisk skildring, kronologisk opbygget, med tyngdepunktet på den tidlige fase. Mange sidetemaer, anekdoter og mindre episoder tages for fuldstændighedens skyld med. Det er fascinerende læsning, men man ville gerne have haft forholdet mellem klienter og ansatte, mellem behandlere og behandlere, mellem samfundet og den enkelte trukket skarper op. Her kunne en analyse af hele institutionskulturens retorik og terminologi, som den kommer til udtryk i jubilæumsskrifter og arkivalier, have været en indfaldsvinkel? Måske ville det have været frugtbart at have perspektiveret emnet og have sat det ind i en bredere kulturhistorisk kontekst? I bogen beskrives der meget, men forklares lidt.

Bogens store fortjeneste ligger helt klart i dokumentationsværdien. Der er taget fat på et forsømt emne og en gruppe marginaliserede mennesker, der er sjældent hives frem i lokalhistorien. Særlig stærkt står de knappe skildringer af de enkelte unges liv og levned: fx om en dreng, uægte født i 1897: »Fjernet fra Hjemmet. Moderen ugift, har 6 Børn med 4 forskellige Fædre. Ude af Stand til at opdrage ham. Hun spaar Folk. I Lære hos Malermester i Aarhus. Flyttet til Viby, fordi han søgte til sin Mor. Derefter daarlige Opførsel« eller om en anden, født 1892, hvor forældrene er udvandret til Amerika: »Doven, svinsk, upaalidelig, tyvagtig og løgnagtig. Upaavirkelig. Meget graadig«. Han blev senere sendt til Amerika, andre gik det værre. 1000 unge mænd var på »Prøven« gennem årene. Hvad der blev af dem, ved vi lidt mere om nu.

Lykke L. Pedersen

Nynne Helge: Familien Jensen og Vorherre

Religionens plads i københavnske arbejderfamiliers kultur og livsform 1870 til 1950 – med særlig vægt på perioden før 1920. Institut for Systematisk Teologi, Københavns Universitet 1996. 187 sider, ill. ISBN 87-983189-3-4. Kr. 100,-.

Nynne Helges bog »Familien Jensen og Vorherre« beskæftiger sig med køben-

havnske arbejderfamiliers syn på religion i perioden 1870 til 1950. Bogen er en udgivelse af en tværvideenskabelig ph.d.-afhandling fra 1994, afleveret på Institut for Systematisk Teologi. Nynne Helge har i sit arbejde med afhandlingen været inspireret af forskellige fagtraditioner, så som religionssociologi, historie og etnologisk arbejderkulturforskning. Det overordnede sigte med afhandlingen er at belyse holdningen til religion og synet på Folkekirken fra den enkelte arbejderfamilies synsvinkel. Selve indfaldsvinklen er typisk etnologisk, hvor hovedsigtet er en analyse af kulturelle variationer, hvad angår lønarbejderes holdning til religion og kirke set i lyset af hele livssammenhængen. Undersøgelsen vil ud fra erindringsmateriale lade arbejderne »tage ordet«. Selve emnet bidrager til at nuancere den velkendte viden inden for de mere traditionelle arbejderhistoriestudier, hvor vægten har været lagt på klassens politiske manifestationer og kamperspektivet. Nynne Helges ærinde er at studere kultur, forstået som livsform.

Forfatteren tager fortjenstfuldt et emne op, som hidtil er faldet mellem to stole. Arbejderkulturforskningen har ikke defineret religion som kultur, og religionsforskningen har ikke defineret hverdagslivets kulturelle forholdemåder som religion. I Nynne Helges bog forbindes religion og kultur på en måde, så hverdagslivet fremstår mere nuanceret, og der lægges nye perspektiver på, hvad der er religionsudøvelse.

Nynne Helge har valgt at afgrænse sin studie til hovedstadens arbejderbefolkning før Første Verdenskrig, bl.a. ud fra det anvendte kildemateriale. Hovedmaterialet dannes af Nationalmuseets store samling af arbejder- og håndværkererindringer fra 1950'erne. De nedskrevne erindringer danner grundstammen til belysning af et nu forlængst forsvundet hverdagsliv før 1920, betinget af lønarbejdet som eksistensbetingelse.

Bogen/afhandlingen er opdelt i to hoveddele, henholdsvis »Hverdagsliv og religion« og »Livsforløb, livsformer og religiøsitet«. Første del beskriver forskellige tematiske træk i arbejderkulturen med hensyn til indvandring fra land til by, arbejdsliv, hjem, årets og livets højtid,

opdragelse, skolegang, forsorg og kristent organisationsliv m.v. belyst med udsagn fra 148 arbejdere. Anden afdeling består af en næranalyse af fire arbejderfamilier, udvalgt som typer, der hver på sin måde bidrager til variationer i arbejderkulturen: den klassebevidste, den ressourcetsvage, den selvhjulpne og den religiøse arbejderfamilie. Metodisk supplerer de to hovedgreb hinanden, så livsformsvarianter indfanges.

Nynne Helge konkluderer, at arbejderne var kristne, men på deres egne betingelser. Arbejderfamilierne stod i opposition til både de etablerede kirkelige kredse og den socialdemokratiske antikirkelige parti-politik. Forholdet til kirken har også for nogle familier haft karakter af konflikt, men for andre af et passivt tilhørsforhold til folkekirken. Religionsudøvelse var knyttet til bestemte faser i livsforløbet, især barndom og ungdom, hvor kirkelige handlinger som dåb, konfirmation og vielse træder stærkt frem i fortællingerne. De personlige erfaringer og relationer var væsentlige i synet på kirken og præsterne, og religionen har tihsyneladende spillet en større rolle for kvinder end mænd. Interessant er det også, at selvom mange byarbejdere var stærkt kritiske overfor kirken og dens forvaltere, så blev begrebet »kristent« alligevel defineret positivt i modsætning til fx begrebene »religiøs« og »hellig«, der kunne have overtoner af overdreven gudsyndelse. For de fleste var kirken dog en integreret og selvfølgelig del af deres eget liv og af samfundets. Næranalysen af fire erindringer viser, hvor begrænsende fx teorien om en fælles »folkereligøsitet« er. Med inddragelse af de fire forskellige livshistorier med hensyn til køn, baggrund land/by, social og erhvervs-mæssig spredning, argumenteres der overbevisende for, hvor væsentligt det er at inddrage livshistoriske brud og forandringer. Nye erfaringer bl.a. med hensyn til religion kan ændre sig med alderen, ligesom de enkeltes familiers livsstrategier kan forandres over tid.

Bogen indeholder flere relevante teoretiske diskussioner, bl.a. af begreberne kultur og livsform i forhold til arbejderkultur-begrebet og af sækulariseringsbegrebet i forhold til indvandringen fra land til by.

Nynne Helge påviser, hvorledes myterne bl.a. om det gode før-kapitalistiske liv på landet spiller ind i forskningen af »det forarmede« byliv og arbejderens religiøse praksis. I diskussionen af livsformsbegrebets anvendelighed, gives der nogle indvendinger, som jeg dog finder misforståede. Nynne Helge skiller kultur og livsform ad og sammenblender dermed den teoretiske analyses begreber om mål/middel med personernes eget begrebsunivers. I argumentationen henvises til, at lønarbejdet godt af arbejderne selv kan opfattes som mål i sig selv, ikke nødvendigvis som et middel. Hvis jeg ellers har forstået livsformsanalysen rigtigt, er det netop pointen, at der åbnes op for at skelne mellem et (strukturelt) teoretisk perspektiv og empiriens mangfoldighed, så vi undgår at postulere, at alle lønarbejdere er bærere af lønarbejderlivsformen, men netop får øje på variationerne. Nynne Helge er jo allerede selv inde på de mange, sammensatte livsformstræk hos lønarbejdere.

Nynne Helge giver en eksemplarisk gennemgang af kildematerialets brugbarhed, definitoriske spørgsmål og aktuel forskning på området. Problemstillingen bringer megen ny viden for dagen, bl.a. religionens betydning i livssammenhængen: at religionen både var et kampspørgsmål, men også en overlevelsesstrategi. Bogen er godt skrevet, klar og læsevenlig. Bogen havde fortjent en professionel grafisk bearbejdning og trykning. Nu er bogen til gengæld blevet prisbillig og dermed tilgængelig for mange.

Lykke L. Pedersen

John T.Lauridsen og Margit Mogensen (red.): København – porten til Europa. En antologi.

Udgivet af Det kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og Tøjhusmuseet. 196 s. Rigt illustreret. ISBN 87-7023-386-1. Kr. 50,-.

Denne antologi er blevet til i forbindelse med Det kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og Tøjhusmuseets fælles udstilling af samme navn i kulturbyåret. Forfatterne er ansatte ved de pågældende forskningsinstitutioner suppleret med forskere fra andre institutioner. Det fælles tema er

København som forbindelsesled til Europa set ud fra relationen mellem magt og kultur. Relationen magt-kultur er det prisme, hvorigennem en række delområder bliver set. Det er ikke antologiens ambition at være en Københavns historie eller at nå en fælles syntese. Bidragene kaster på hver deres måde lys over forskellige temaer som kropskultur, kampene for politiske rettigheder og dannelses- og uddannelsesrejser. Disse emner er ikke kun behandlet i forhold til København, men er alment diskuteret, København ses som arena for en del af de behandlede begivenheder.

Den første (indledende) artikel, af John T. Lauridsen, diskuterer København som Danmark og Nordens port til Europa. København ses som forbindelsesled mellem den danske provins, den nordiske »periferi« og de europæiske centerlande, hvad de politiske og kulturelle strømninger angår i de sidste 4-500 år. De »merkantile« aspekter har man ikke set på. Siden Christian d.4. befæstede Københavns status som hovedstad, militært og med repræsentationsbyggeri, har den været *byen* i Danmark. Først i dette århundrede har København mistet sin port-funktion mellem de internationale strømninger og den danske provins.

Den næste artikel (af Kay S. Nielsen) er egentlig den mest atypiske i antologien, idet den har et ret snævert emne; Christian 5. som konge og især sportsmand. Artiklen beskriver dermed kongens smag for den europæiske hofkultur og især karusellerne, parforcejagten og hesteopdræt. Også Henrik Horstbølls artikel om trykkefriheden som eksperiment under Struensee har et begrænset tidsperspektiv, men emnet fortsættes i sammes artikel om liberalismen, især om udgivelser, trykkefrihed og censur op mod enevældens fald. Tilsammen giver de to artikler et billede af den politiske debat og dens forhold under enevældens censur, og synes egentlig at kunne have været en artikel. Artiklen af Michael F.Wagner om den polytekniske litteratur omhandler også fortrinsvis udgivelser. Forfatteren viser teknologi eller fortællinger om teknologi som en historisk konstruktion, man ikke finder repræsentationer af før i 1700-tallet. I vore dage er den

polytekniske fortælling umuliggjort af den mangfoldige og uforudsigelige videnskabelige udvikling og af den mistede fremskridtstro.

Bredere perspektiv er der i artiklerne om de politiske bevægelser; Margit Mogensen om kvinders politiske (og uddannelsesmæssige) frigørelse i Danmark siden midten af forrige århundrede med vægt på perioden med kamp for stemmeret, og Mogens Rüdiger om arbejderbevægelse, kulturradikalisme og ungdomsoprør mellem nationalisme og internationalisme. De bredeste penselstrøg og det længste tidsperspektiv finder man i Niels Kayser Nielsen og Signe Møllemelegaards artikel om kropskultur og i Erik Skyum-Nielsens artikel om dannelsesrejsen. Den sidste tænksomme artikel tager afsæt i Holbergs Jean de France-figur og ser på (dannelses-)rejsens betydning for en række kendte danske forfattere og komponister bl.a. J. Baggesen, Carl Nielsen, Georg Brandes og Johannes Jørgensen. Imidlertid ses rejserne ikke blot som kulturimport, men også som en række kunstners »flugt og eksil« fra det proviensielle Københavnstrup.

Artiklen om kropskultur ser på dyrkelsen af kroppen, som noget vi er men også har, og den måde kroppen er blevet et offentligt anliggende siden 1700-tallet. Den gymnastiske træning, holdsporten, sygdom og renlighed, kampen mod kroppens produkter, er temaer der (mer eller mindre grundigt) ses i lyset af de sidste århundreders forandring.

Antologiens artikler er velskrevne, rigt illustrerede og skrevet af forskere, der tydeligvis har en stor viden om deres emne. Kulturbyåret og udstillingen synes kun at have været en ydre anledning til at de kunne øse af deres viden. Med deres lidt forskellige perspektiv, fra det meget konkrete til det meget almene, løfter de sig over København som afgrænsning og ser i fugleperspektiv byen som en arena for generelle europæiske strømninger. Dette er med til at gøre antologien interessant, både for københavnere og ikke-københavnere, for lægfolk og forskere. Det kunne i den forstand ligeså godt være Danmark der var temaet, det geografiske udgangspunkt synes ikke afgørende. Danmark i

forhold til Europa belyst gennem hovedstaden er temaet i artiklerne, mens København som port mellem Norden og Europa, et tema der annonceres i indledningsartiklen, kun berøres få gange.

Artiklerne er hver for sig interessante og oplysende, men den fraværende fælles syntese og det meget almene perspektiv, der på den ene side hæver antologien op over lokalhistorie, betyder på den anden side at artiklerne ligesåvel kunne have indgået i mange andre sammenhænge. De er ikke nødvendige for hinanden, og København som udgangspunkt er ikke nødvendigt for dem. De belyser hver især vigtige indgange eller *porte* til forståelse af kulturelle og politiske fænomener i dansk historie, men der er også mange andre indgange, der hverken benyttes eller nævnes. Alligevel skal antologien roses for at være et eksempel på at kulturbyåret kunne række ud over det snævert københavnske perspektiv.

Tine Damsholt

**Karl-Erik Frandsen (red.):
Kongens og Folkets København –
gennem 800 år. Brikker til en mosaik.**
Københavns Universitet, Institut for Historie. Forlaget Skippershoved. 1996. 274 s., rigt ill. ISBN 87-89224-27-2. Kr. 240,-.

Denne bog er et af de varige resultater af Københavns status som Europæisk Kulturbog i 1996. Den indeholder universitetets 13 »Gå-hjem-forelæsninger« over samme emne som bogens titel. Bogens bidrag er koncentreret og uddybninger af disse forelæsninger holdt af ansatte ved Københavns Universitet og andre forskningsinstitutioner, af redaktøren omtalt som »historikere« (under denne fællesbetegnelse er også fagfolk fra arkæologi og etnologi placeret).

Bogens titel er en smule misvisende, hvis man forventer en bog der primært behandler byens befolkning og København som regentstad i bred forstand. De enkelte bidrag repræsenterer forskellige emner og perspektiver placeret i (forholdsvist) kronologisk rækkefølge inden 1945. Fem af bidragene omhandler befæstningens historie, to bidrag skildrer flådens og

hærens markante betydning for byen og ikke mindst for befolkningens sammensætning især under enevælden. Dernæst følger et bidrag om Københavns udbygning til moderne storby indtil 1914 med vægt på boliger til den voksende arbejderbefolkning, hvilket giver nogen overlapning til de næste tre bidrag om arbejdere og arbejderbevægelser i København. Desuden er der et bidrag om barndom omkring århundredskiftet og folkestrejken i 1944, begge med vægt på arbejderbefolkningen. Overordnet kunne man sige, at en del af bidragene er forholdsvis traditionel byhistorie med vægt på de fysiske rammer, og at disse suppleres med en del bidrag i kategorien »bindestregs-historie«, arbejder- og barndoms-historie.

Hovedindtrykket, når man læser bogen fra ende til anden, bliver derved, at perspektivet skifter drastisk midt i. Første halvdel handler primært om befæstningen og udvidelsen af byen udfra et militært perspektiv, mens anden halvdel primært handler om »arbejder-historie«. Ingen af de to perspektiver er dog gennemført konsekvent kronologisk. Som helhed sætter bogen sig »mellem to stole«, der hver især er vigtige, men som ikke er gennemført. Man får både lyst til at få hele Københavns historie fortalt udfra det militære perspektiv: Hvad har det betydet for København at være rigets hovedstad, strategisk placeret ved Sundet og rigets stærkeste fæstning? Men også til at få hele Københavns historie fortalt gennem den arbejdende befolkningens socialhistorie. Desværre får man kun »brikker« til svar på disse spørgsmål. En hel del brikker mangler ligesom andre emner som fx byens borgerskab og overklasse forbigås næsten i tavshed. Man kan hævde at de er behandlet mange andre steder, især hvad guldalderens København angår, men billedet opleves i forhold til titlen noget skævt. Lidt irriterende i forhold til de manglende brikker er det også, at bogen rummer en del gentagelser og overlappninger mellem de enkelte bidrag.

Når disse indvendinger mod bogen som helhed er nævnt, skal de enkelte bidrag til gengæld også roses. De er velskrevne og rigt illustreret og præget af ønsket om at formidle temaer i Københavns historie til et bredt publikum. Det betyder at der ikke er

mange indforståede faglige diskussioner eller fagudtryk (bortset fra nogle få befæstningarkitektur-termer).

Bi Skaarup skriver om Københavns befæstning i middelalderen og tolkninger af byens oprindelse diskuteres. Hølge Gamrath skriver om Christian d. Fjerde som byens »anden grundlægger« og betydningen af udvidelserne af byen i hans periode. Karl-Erik Frandsen behandler København under svenskekrigene 1657-60 og ikke mindst forberedelserne op til stormen på byen i februar 1659, samt disse begivenheders betydning for byens borgere bl.a. i form af privilegier. Dernæst følger et bidrag af Gunner Lind om krigsmænd og borgere i byen fra 1600-1855, der især betoner hvilken betydning det har haft for befolkningens sammensætning og dagliglivet, at København var landets største garnison. John Erichsen fortsætter historien om befæstningens udbygning under enevælden, et emne der afsluttes af Peter Thorning Christensen, der med afsæt i 9.april 1940 skriver om Sø- og landbefæstningen efter 1858. Derefter følger (hvilket bryder bogens overvejende kronologiske princip) Frank Allan Rasmussens indlæg om flåden, Holmen og københavnernes fortrinsvis under enevælden, der betoner Holmen og flåden som to af byens største arbejdspladser. Dette perspektiv kunne have for tjent at blive sat i forhold til Gunner Linds pointe om København som garnisonsby. Hvad har de mange militært betingede arbejdspladser (hæren, flåden og Holmen) betydet for byen og dens befolkning? Det gives der ingen samlede bud på.

I stedet skifter bogens hovedfokus til arbejderbefolkningen. Ole Hyltdoft skriver om byens udvidelse fra fæstning til moderne storby fra 1840-1914, hvilket giver nogle overlappninger i forhold til det næste bidrag, hvor Niels Finn Christiansen skriver om København som arbejderby før 1914, idet det handler om boligforhold, arbejderkultur og arbejderbevægelse. Så følger Sidsel Eriksens behandling af folkelige bevægelser blandt arbejderne i København om afholdsbevægelsen og kirkefondets kirkebyggeri omkring århundredskiftet. Ning de Cininck-Smith skriver om barndom i hovedstaden omkring år-

hundredeskiftet, om skolegang, børnearbejde og de pædagogiske ideer også med særlig henblik på arbejderbefolkningens børn. Anette Vasstrøms »Samlede er vi en magt – en historie om arbejderne i København fra 1918-1939« fortæller en del om fagbevægelsens udvikling og det politiske arbejde, men kommer også tæt på enkelte familier via erindringsstof. Hans Kirchoff afslutter bogen med et bidrag om Folkestrejken 1944. Der er således mange 'brikker«, der fortæller om arbejderbefolkningen indtil og under 2. verdenskrig, men de er (heller) ikke integreret til et helstøbt eller dækkende billede af de københavnske arbejderes historie.

Istedet for at læse bogen som en helhed får man nok mere udbytte af at læse de enkelte bidrag hver for sig – efter interesse. De er velskrevne og oplysende og med mange detaljer og ikke mindst gode kort og mange gode illustrationer. Bogen kan således anbefales, blot man ikke venter en helstøbt og dækkende Københavnshistorie.

Tine Damsholt

Sidsel Eriksen:
Stationsbyens Samfund. Folk og for-
eninger i Grindsted 1880-1940.

Overgaard Bøger, Grindsted, 1996, 431 sider, ill. ISBN 87-98 5574-1-6. Kr. 275,-.

Sidsel Eriksens bog om Grindsted er en nydelig publikation, trykt med en letlæselig tospaltet tekst på pænt papir. En oplagt gavebog til alle som er interesserede i Grindsteds fremvækst som stationsby, og hvad det var for kræfter, der påvirkede byens liv fra slutningen af 1800-tallet og frem til Anden Verdenskrig.

Men bogen er ikke blot en pæn bog, det er også en god bog. Den er skrevet ind i den faglige debat om de danske stationsbyer, som begyndte for ca. 20 år siden og som Sidsel Eriksens bog viser stadig er livskraftig. Bogen er som undertitlen også peger på en lokalstudie: den handler om Grindsted, men den er mere end det. Forfatteren, selv historiker, bevæger sig hjemmenvant i den efterhånden omfattende litteratur om dette emne, enten den er skrevet i en historisk, antropologisk, etnologisk eller kirkehistorisk faglig forskningstradi-

tion. Læseren bliver alment og bredt orienteret. En god bog at begynde med hvis man vil sætte sig ind i dette stofområde, men ikke kender meget til det i forvejen.

Men bogen er som sagt en studie af et lokalsamfund, en faglig indgang som i en antropologisk/etnologisk tradition nok har været den mest oplagte måde at drive forskning på. Den nu afdøde professor i etnologi i Stockholm John Granlund har engang i 60'erne sagt om en lokalstudie af landsbyen Laknäs i Dalarna at »det skal lukta Laknäs«. Sidsel Eriksens bog lugter virkelig af Grindsted særlig i de afsnit, som behandler de to bevægelser: Indre Mission og afholdsbevægelsen, som har præget livet og tilværelsesforståelsen ikke blot hos tilhængere, men så sandelig også hos folk, som tog afstand fra disse dengang talmæssigt dominerende pressionsgrupper.

Bogen rører ved nogle af de stereotype opfattelser som i vide kredse på trods af nyere forskning stadig anses for god latin. Eksempelvis kan nævnes P.G. Lindhardts karakterisering af grundtvigianere som velstående bønder i hestevogn på vej til folkemøder, mens missionsfolkene mestendels blev beskrevet som fattige fiskere og hedehusmænd. I Grindsted opmales et helt andet billede af en egn, som efter stærke missionske vækkelser omkring århundredskiftet efterhånden blev domineret af folk med ståsted i Indre Mission. At det også gjaldt gårdmændene viste sig ved at andelsmejeriet i en lang periode var søndagslukket, en af missionshøvdingen Vilhelm Becks mærkesager. Missionen var således bredt funderet og havde tilhængere fra samtlige sociale og erhvervsmæssige grupperinger på landet og i byen.

De grundtvigsk inspirerede kredse var talmæssigt små, men til gengæld meget aktive og indflydelsesrige. Udgangspunktet var Demokratisk forening (stiftet i 1885), som oprindeligt havde sin base i landområdet og som i en lang årrække leverede såvel sognerådsformand som kredsens folketingsmand husmand Laust Rasmussen. Demokratisk Forenings delvise personsammenfald med Borgerforeningen (oprettet i 1902) sikrede forbindelsen mellem grundtvigske kredse på landet og de tilflyttede byfolk. Grundlaget var her-

med lagt for et grundvigsk foreningsliv centreret omkring byens privatskole. Her røres igen ved vores opfattelse af et grundvigsk lokalmiljø som hørende hjemme i rene landområder og gerne samlet om en friskole. I Grindsted var drivkraften imidlertid lederen og ejeren af den lokale privatskole/realsskole oprindeligt startet for at give de nye borgeres børn en bedre og måske mindre ensrettende skolegang end de kunne få i landsbyskolen hos den missionske enelærer, som desuden var den førende afholdsmand i byen. I denne mand, førstelærer Jens Kr. Nielsen forenedes således Grindstedegnens to stærkeste bevægelser: Indre Mission og afholdssagen.

Hvis man iøvrigt vil vide mere om afholdsbevægelsens sejre og nederlag på lokalt plan, er denne bog en guldgrube. Grindsted har leveret et fortrinligt empirisk materiale og Sidsel Eriksen er vist den der i Danmark for øjeblikket ved mest om afholdssagen.

Kort sagt Stationsbyens Samfund er en god bog, der varmt kan anbefales alle interesserede.

Poul Balle-Petersen

**Kjeld Kayser og Birgit Vorre:
Lille Mølle på Christianshavn.**

Virksomhed og bolig 1669-1973.

København, Nationalmuseet, 1996. 96 s., rigt ill. ISBN 87-89384-41-5 Kr.150,-.

Nationalmuseets afdeling »Nyere tid« har tre fine huse: Prinsens Palais, Brede Hovedbygning og Lille Mølle. Om de to første er der i de senere år kommet fornemme kunst- og arkitekturhistoriske værker, og nu er turen kommet til Lille Mølle. Det er ikke så fornem en bygning, men til gengæld er den morsom, og der har boet morsomme mennesker i den.

Lille Mølle er en christianshavnsk voldmølle, som har fungeret som mel-mølle fra 1669 til 1909. Efter at have stået tom nogle år, blev den i 1916 købt af en driftig ingeniør, som indrettede boliger i møllen og møllerboligen og fabrik i dampmøllebygningerne.

Den gamle vindmølle var væk – den sad på møllen i Taastrup ved Holbæk – og i

den 8-kantede møllestub blev der indrettet en ikke helt traditionel dagligstue, som udover almuemalede møbler og bilæggerovn med centralvarmeindlæg også indeholdt en rig bogsamling.

I kælderens bryggede man sin egen vin, og man havde dér en »hule«, hvor man drak den med vennerne og måske naboerne i de to andre lejligheder i møllekomplekset – efter middagen i gildessalen.

Familien, Ejnar og Johanne Flach-Bundegaard, var samlere. Ikke blot samlede de på souvenirs i videste forstand men gemte også deres eget: der ligger i møllen breve, papirer og fotoalbums, som sammen med interviews med endnu levende familiemedlemmer, danner grundlag for bogens beskrivelse af livet i dér.

Møllen i Taastrup blev i 1961 tilbudt Nationalmuseets Mølleudvalg, som godt nok fik den taget ned, trykimprægneret og oplagret, men det lykkedes aldrig at skaffe den ganske betydelige sum det ville koste at sætte den på sin gamle plads på Christianshavn. Den blev derfor som et led i Mølleudvalgets mærkværdige antikvariske principper brug som reservedele til møller andre steder i landet.

Flach-Bundegaards havde ingen børn, og deres ejendom blev derfor overdraget til en fond, som i 1973 overdrog Lille Mølle til Nationalmuseet. I skødet erklærede dette, at det i det omfang det var økonomisk muligt ville lade hjemmet stå som interiørmuseum med tilknyttede kulturelle aktiviteter – herunder også at give husly til tilrejsende museumsfolk på studiebesøg i København. Det er hidtil blevet til at Olaf Olsen kom rejsende fra Århus og fik tjenestebolig som rigsantikvar i den gamle møllerbolig 1981-95. Da han gik af, blev der indrettet café, som fungerede i forbindelse med en meget velbesøgt åbning af interiørerne, med omvisning, i kulturbyåret 1996, og man har endnu ikke helt opgivet at gentage forsøget. Men det slider og sviner at have så mange folk gennem stuerne.

Bogen er velskrevet og velillustreret med såvel Flach-Bundegaards som Nationalmuseets fotografier og Kjeld Kaysers skitseopmålinger, som gør det muligt at følge med i, hvor man er i det komplicerede anlæg.

George Nellemann

**Carsten Høgh:
Eventyrleksikon**

København, Munksgaard. Rosinante 1996.
256 s., rigt ill. ISBN 87-16-14079-6 Kr.
348,-.

Eventyrleksikon er en håndbog, der tager sig ud. Den har en lækker layout og fascinerende illustrationer, hvoraf mange er i farver. Det er en af de bøger, man får lyst til at bladre i, men det er også et værk, som er vel værd at fordybe sig i. Man mærker hurtigt, at den er velskrevet og fyldt med mangeartede og tankevækkende oplysninger om eventyr. Disse eventyr, der er så lette og dog så svære at gå til.

Vægten er lagt på europæiske, specielt danske folkeeventyr og hovedafsnittet er bogens leksikon. Her præsenteres på knap 200 sider det såkaldte eventyrinventar, samt forfattere, forskere og teorier. Formen er kortere og længere artikler fra *Aarne*, *Antti*, *Afanasjev, A.N.*, *Aktantmodel* og *Alf til Ønske, Ørken, Ånd og År*. Herudover omfatter håndbogen fire registre. Ud over de tre som de fleste vel vil forvente i en god håndbog, nemlig sagregister, register over forfattere, forskere, kunstnere, mv., samt register over eventyrtitler (med typenummer) også et register over illustrationer, så den der søger et billede hurtigt kan orientere sig.

Som håndbog henvender *Eventyrleksikon* sig til brede kredse. Både de der i almindelighed er videbegærlige om eventyr, men nok især til dem, der ønsker nærmere at studere eventyrenes verden. Her er også det indledende afsnit værdifuldt med sin præsentation af genrebegreber, eventyrtypologi og overlevering. Som det rigtigt fremhæves i forordet findes der ikke tilsvarende bøger på dansk, så naturligvis skal *Eventyrleksikon* anbefales som en spændende og nyttig håndbog, der er god at have i reolen. En bog jeg som universitetslærer vil håbe, at enhver folkloristisk studerende vil anskaffe og bruge som håndbog.

Alligevel må jeg tilstå, at jeg personligt er dybt skuffet over værket. Ikke over det der står, men over det der *ikke* står. Jeg kan forstå, at forskningen før Axel Orlriks tid – det vil sige før 1900 – ikke viste traditionens fortællende og syngende udøvere

den store opmærksomhed. Men at der idag, i tiåret før det 21. århundrede, kan udkomme et værk, der stadig overser de fortællende – det har jeg svært ved at forlige mig med. Ja mere end det: jeg undrer mig. Hvem har mon været fagkonsulent på bogen. Så tit udkommer der nu en gang ikke bøger på dansk, der henvender sig til studerende og lærere, der beskæftiger sig med eventyr, skrevet af en forfatter, der som Carsten Høgh vidende og ambitiøst er i stand til at formidle en omfattende og primær viden om dette tema. Heller ikke ordet variant eller version kan man slå op i leksikon eller register.

Som indledning til sit leksikonafsnit skriver Carsten Høgh i en tekst til en illustration, han selv har tegnet: »I Dragebrønden (tegnet af forfatteren, 1976) kan dragen symbolisere den frigørende fantasi eller livskraft, der stiger op fra brøndens underfulde og endnu ubevidste urdyb, hvortil leksikonet kan tjene som nøgle«. Som kulturforsker hører jeg gerne både om det underfulde og det ubevidste, men hvad er en frigørende fantasi uden lyttende og fortællende, der skabende forholder sig til en tradition.

Birgitte Rørbye.

**Flemming Mouritsen:
Legekultur**

Essays om børnekultur, leg og fortælling.
Odense Universitetsforlag, 1996. Udspil 6.
230 s. ISBN 87-7838-212-2 Kr.200,-.

»Legekultur handler om børns kultur«, skriver Flemming Mouritsen i sit forord. Og de ord og den stavemåde skal vi lægge vel mærke til, for det lægger op til en vigtig pointe, der uddybes i indledningen. Her opdeles børnekultur i tre typer: 1) kultur produceret for børn af voksne, 2) kultur med børn, hvor børn og voksne sammen tager forskellige kulturteknikker og medier i brug og endelig det bogen handler om 3) børns kultur. Børns kultur beskrives i modsætning til de to første typer, hvor voksne spiller en væsentlig rolle, som de kulturelle udtryk børn frembringer i deres egne netværk: legekulturen. Flemming Mouritsen understreger samtidig, at denne børnenes legekultur omfat-

ter den klassiske børnefolklore (f. eks. rim, rømser og viser), æstetisk organiserede udtryk som rytmisk lyd, pjat og gangarter, samt børns måder at tage medier og »steder« i brug på som arenaer, hvor de kan »lege barbie« eller »lave skrift«. Hvis det lyder lidt tungt med disse begreber her, er det min skyld. I bogen udgør de kun vigtige forbemærkninger, lige som den korte oversigt over forskellige teorier og forskningstraditioner knyttet til studiet af børn og kultur. Hele introduktionen er på 23 sider.

Så kommer vi til resten af bogen. Resten af bogen består af forskellige former for tekster. Først og fremmest af artikler man ventede at finde. Det vil sige artikler som Flemming Mouritsen, der er vores førende specialist på studiet af børns kultur har skrevet til denne eller andre lejligheder. Vævet ind i denne klassiske faglitteratur står nye og gamle beretninger om situationer og samtaler først og fremmest med og om børn. Her møder vi Henrik, der er en hakkekylling for de andre børn, men som får beundring, fordi han er en souveræn pisser, der har pisset fra flere steder og vanskeligere steder end alle de andre børn. Eller pralerne

der overgår hinanden i en dialogisk fortælling, der handler om hvad de vil gøre ved deres mors cigaretter: klippe dem i stykker, brænde dem eller som »sejherren« med nydelse slutter af: smide dem i en hundelort på vejen, hvor moren går ned og samler dem op igen. Men også den gamle eneboer Kristian, der fortæller om sit liv og ser det i lyset af sin barndom som udliciteret forældreløs, og som en af sine faste bemærkninger fyrer af: »De kunne lige så godt have stillet os op ad en mur – og skudt os«. – For ikke at forglemme alle de andre, som læserne selv må stifte bekendtskab med.

Hvilken bog. Et studium af legekultur, der viser at en voksen akademiker også kan lege og skabe arenaer med et medium han behersker i så høj grad, at han tør eksperimentere med den videnskabelige formidlingstradition. Resultatet er blevet en inspirerende balanceagt, der både leverer en faglitteratur, som enhver kollega kan lære noget af og samtidig en levende forskning, der giver læseren et sjældent indblik i, hvad det er for et stof og en verden kulturforskning er gjort af. Sådan kan det også gøres!

Birgitte Rørbye.

Bognotitser

Peter Dragsbo: Albert Egerens saga Middelfarts historie gennem 1000 år
Middelfart, Forlaget Myren, 1966. 56 sider, rigt illustreret i farver. ISBN 87-89106-67-9. Kr. 140,-.

Bogen er på sin måde en børne-udgave af den store Middelfarts historie, som er anmeldt andetsteds. Peter Dragsbo er en habil tegner, og han lader her, i helsides akvareller, egernet opleve en lang række episoder af byens historie. Det er altså en art børnebog, dog mest for børn i Middelfart.

George Nellemann

Gitte Kjær: Livet på Kirkegården
Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1996. 88 sider, ill. ISBN 87-7717-087-3. Kr. 125,-.

Trods emnet, er dette egentlig en ganske hyggelig bog om kirkegårde og ikke mindst om dem, der ligger begravet på de københavnske – for det er dem der dominerer. De kirkegårde udenfor hovedstaden, som er omtalt, er ikke med som repræsentative for de ca. 2000 der er, men snarere taget med fordi de giver anledning til en god historie. Livet på kirkegården er en samling gode historier, man kan hygge sig med. Hvem vidste f.eks., at der er et særligt socialdemokratisk hjørne på Vestre Kirkegård, hvor (næsten) alle pingerne ligger.

George Nellemann

Henrik Bertelsen: Russiske flygtninge i Danmark II: 1925-1995. En vellykket integration
Vordingborg, Forfatterforlaget Attika, 1996. 132 sider, ill. ISBN 87-7528-235-6. Kr. 125,-. Bind I-II tilbydes for kr. 150,-.

Bogen er en fortsættelse af Henrik Bertelsens historisk-dokumentariske beretning »Russiske flygtninge i Danmark 1917-1924, som udkom i 1992. Formålet er nu at skildre immigranternes skæbne her i landet, og der er tale om en ikke ret stor og socialt og etnisk homogen gruppe fra den gamle russiske adel og bourgeoisie. Immigranternes skæbne behandles dels ud fra tilhørsforhold til russiske sammenlutninger i Danmark, dels alfabetisk ordnet efter familienavn. Et af udgangspunkterne er den russiske afdeling på Assistentens Kirkegaard i København, hvis gravstensindskrifter er transskriberet – og for en dels vedkommende fotograferet, og informationerne stammer dels fra Justitsministeriets udlændingesager på Rigsarkivet, dels fra oplysninger hentet hos indvandringens anden og tredje generation.

Det er nok ukendt for de fleste, at von Schalburg – ham med Schalburgkorpset – var russisk immigrant: hans familie mistede alt under revolutionen, og hans fejttog mod Sovjetunionen i tysk uniform var et hævn tog.

George Nellemann

Indsendt litteratur

- EYDUN ANDREASEN (red): Visions and Identities. Torshavn, Tungulist, 1996. 160 sider. ISBN 99918-41-22-9.
- FRANK BIRKEBÆK, Tom Christensen og Inge Skovgaard-Petersen (red): Absalon – fædrelandets fader. Roskilde Museums Forlag 1996. 242 sider, rigt ill. ISBN 87-88563-294. Kr. 150,-.
- ELSE-MARIE BOYHUS: Grønsager – en køkkenhistorie. København, Gyldendal, 1996. 128 sider, ill. ISBN 87-00-27376-7. Kr. 188,-.
- STEEN BUSCK: Billeder af Vejleby's Historie. Aarhus Universitetsforlag 1996. 48 sider, rigt ill. ISBN 87-7288-012-0. Kr. 118,-.
- LENNART BÖRNFORS: Bankmannen. En etnologisk studie av yrkesvardag och yrkesidentitet 1945–1995. Lund, Historiska Media, 1996. 240 sider, ill. ISBN 91-88930-03-3. Sv. kr. 235,-.
- FRAM: Fra Ringkøbing Amts Museer. Herning 1996. 196 sider, rigt ill. ISSN 0108-3643.
- BIRTHE FREDERIKSEN: Caravans and Trade in Afghanistan. København, Rhodos, 1996. 270 sider, rigt ill. ISBN 87-7645-5659. Kr. 300,-.
- VILFRED FRIBORG HANSEN (red): Folk og liv på Røndeegnen bd. 12. Rønde, AOF & SI-MI-Tryk, 1996. 108 sider, rigt ill. ISBN 87-88579-17-4. Kr. 128,-.
- MICHAEL HERTZ: Et ministerium finder sin form. København, G.E.C. Gad, 1996. 360 sider, ill. ISBN 87-12-030227-9. Kr. 348,-.
- HØRSBOLM EGNS MUSEUM 1995. Hørsholm 1996. 72 sider, ill. ISBN 87-87371-18-9.
- BODIL IVERS DATTER NORDENTOFT: Lucia – lys i mørket. Risskov, Klematis, 1996. 48 sider, ill. ISBN 87-7721-736-5. Kr. 198,-.
- MADS LIDEGAARD: Danske træer fra sagn og tro. København, Nyt Nordisk Forlag - Arnold Busck, 1996. 256 sider, ill. ISBN 87-17-06601-8. Kr. 268.
- PALLE LYKKE: By og Universitet, Aarhus 1921-96. Århus Universitetsforlag 1996. 314 sider, ill. ISBN 87-7288-683-8. Kr. 198,-.
- METTE MÜLLER (red): Meddelelser fra Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling. V: 1994-95. København 1996.
- NATIONALMUSEETS ARBEJDSMARK 1996. Herning, Poul Kristensen Grafisk Virksomhed, 1996 220 sider, rigt ill. ISSN 0084-9308. kr. 258,-.
- ORD & SAG . 16. Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning. Århus Universitet 1996. 64 s. ill. ISSN 0108-8025.
- ULF PALMENFELT (red): Humor och kultur. Turku, Nordic Institute of Folklore, 1996. NIF Publications 34. 252 sider, enkelte ill. ISBN 952-9724-15-2.
- TRADISJON Tidsskrift for Folkeminnevitenskap 1. 1996. - Nesbru, Vett & Viten, 1996. 64 sider, ill. No. Kr. 238,- for 2 hefter om året.
- VENDS, Årbog for lokal- og kulturhistorie på Nordvestfyn. Middelfart, Vends herreds udgiverselskab, 1996.
- SØREN VICHMANN: Cuentos y Colorados. En Popoluca de Texistepec. Copenhagen, C.A. Reitzel, 1996. 397 p. ISBN 87-7421-979-0 DM 52,-.
- MARIANNE WAHLBERG: Jordens förbannelse. En kulturell studie av moderniseringsprocesser i Norrbotten. Uppsala, Universitetsforlaget, 1996. ISBN 91-554-3747-8.
- ERIK WIELANDT: Sorø Akademi. Mennesker i Sorø 1919-23. Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1996 144 sider, ill. ISBN 87-7717-093-8. Kr. 125,-.

